

Arvioita

Suomalaisen kansanuskon keskipitkä oppimäärä

Risto Pulkkinen: Suomalainen kansanusko. Samaaneista saunatonttuihin. Gaudeamus 2014. 416 s. ISBN 978-952-495-340-5.

Uskontotieteen ja pohjoisen etnografian dosentti TT Risto Pulkkinen kirjoittaman teoksen *Suomalainen kansanusko* julkilausuttuna pyrkimyksenä on olla suomalaisen muinais- ja kansanuskon perusteos. Muinaisuskolla Pulkkinen tarkoittaa ”minkä tahansa kansan etnistä ’alkuperäistä’ uskontoa tai oikeammin maailmankuvaa, joka on edeltänyt mahdollisen lähetystyön mukana saapunutta uskontoa” (s. 13). Käsitteellä kansanusko on suppeampi ja laveampi merkitys. Suppeammassa merkityksessään ”kansanusko on kokonaisuus, jossa muinainen esikristillinen maailmankuva ja myöhemmän lähetysuskonnon (meillä kristinuskon) kulttuurielementit ovat kerrostuneina ja yhteenkietoutuneina” (s. 15), laveammassa merkityksessään suomalainen kansanusko ”kattaa sekä suomalaisten esikristillisen maailmankuvan [...] (eli niin sanotun muinaisuskon) että sen ja kristinuskon yhteenkietoutumises- ta muodostuneen, suppeamman

merkityksen kansanuskon” (s. 13; kursivointi Pulkkinen). Muinais- ja kansanuskoa tarkastellaan teoksessa ”elinkeinorakenteesta mää- räytyvässä kehityksessä” (s. 20).

Uskontotieteen näkökulmasta kirjoitetun teoksen teoreettisena punaisena lankana on ajatus kansanuskon kaksijakoisesta merkityks- ja viittaussuhdekentästä ja tämän kansanomaisen (dualistisen) maailmankuvan perusrakenteita kuvaavan mallin soveltaminen suomalaiseen aineistoon (s. 5). Peruskahtiajakoja halki teoksen ovat dikotomiat tämänpuoleinen vs. tuonpuoleinen, pyyntikulttuuri ja sen maailmankuva vs. agraarikulttuuri ja sen maailmankuva (vs. ns. tieteellinen maailmankuva), muinais- usko vs. kansanusko, pohjoinen vs. etelä ja myötäpäiväisyys vs. vastapäiväisyys. Kaksoiskenttämalli vaikuttaisi toimivan myös mallinnettaessa muinaisen uralilaisen kosmogrfian kolmea maailmaa, keskistä, ylistä ja alista, sillä kahtiajako kulkee keskisen ja alisen maailman välillä.

Suomalaisen muinaisuskon primäärilähteistön muodostavat kalliomaalaukset ja kalevalaiset muinaisrunot, muiden (suomensukuisten) pohjoisten kansojen parista kerätyn kansanuskon aineiston toimiessa vertailumateriaalina. Kansanuskoa valottavien, pääosin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistosta kerättyjen arkistonäytteiden määrä on kunnioitettava, ja näytteiden lähteet on yhtä paikkakuntasekaannusta

lukuun ottamatta ilmoitettu moitteettomasti. Aivan samaa ei voi sanoa viittauksista tutkimuskirjallisuuteen. Teoksensa viittauskäytännöistä Pulkkinen kirjoittaa (s. 5–6), että ”viitteet tutkimuskirjallisuuteen on annettu esimerkiksi silloin, kun kyseessä olevaa tietoa ei voida pitää asiantuntijoiden parissa yleisesti tiedossa olevana tai kun kyseessä on detaljitieto”. Pulkkinen jatkaa, että “[t]eoksen lopussa on kirjallisuusluettelo, joka kattaa viitattun kirjallisuuden sekä ne teokset, joista tekstin viitteistämättömät yleistiedot ovat peräisin”. Tämä arvioija olisi toivonut arkistönäytteiden viitteiden lisäksi enemmän viitteitä leipätekstiin. Monet teoksen sisällön epätarkkuuksista esiintyvät nimenomaan kappaleissa, joissa ei ole viitteitä – eli kirjoittajan näkemyksen mukaan yleistiedoiksi laskettavassa substanssissa. Tietolaatikoiden lähteet on sitä vastoin ilmoitettu tarkasti. Samaa olisi toivonut koko teoksesta. Lisälähteiden (julki)käyttö olisi mielestäni tehnyt teoksesta (vielä) paremman ja ottanut vastuun lähteiden mahdollisista asiavirheistä pois teoksen kirjoittajalta aihepiireistä, jotka eivät ole hänen ominta erityisalaansa.

Lähteenä ei ole käytetty yhtään täysin kielihistoriallista teosta, vaikka ”kieli on tärkein kulttuuria kantava ja välittävä tekijä” (s. 13). Lähimmäksi tulee Pulkkinen yhdessä Irja Seurujärvi-Karin ja Petri Halisen kanssa toimittama (sinänsä ansiokas) teos *Saamentutkimus*

tänään (2011). Se ei yksin ole riittävä lähde (itämeren)suomen kielihistoriaan (esim. etymologiaan), koska arvioitava teos käsittelee nimensä mukaisesti ensisijaisesti nimenomaan (itämeren)suomalaista kansanuskoa. Teoksen kielitieteellisissä väitteissä, erityisesti etymologioissa, onkin haparointia. Esi-merkkeinä mainittakoon, että indoeurooppalaiset kielet eivät ole kehittyneet sanskritista eikä suomen kielen sanaa *rauta* ole lainattu venäjän kielestä. Uusinta kielihistoriallista tutkimusta ei ole teoksessa juuri noteerattu. Kielivaiheiden ajoitukset edustavat nykyisin yleisesti hyväksytyjä ikäyksinä vanhempaa näkemystä. Useimpien nykykielihistorioitsijoiden mukaan esimerkiksi kantaauralin ajoittaminen vuoden päähän on liian varhainen ajoitus, kuten myös kantasuomen ja kantasaamen eriytymiskehityksen alkamisen ajoittaminen noin vuoteen 2800 eaa. Uusin tutkimus on jätetty huomiotta myös Ahtia ja Kalevanpoikia/Kalevaa käsittelevissä osioissa. Koska kyse on tämän arvioijan omista tutkimuksista¹, en kuitenkaan lue niiden käyttämättä jättämistä arvioitavan teoksen puutteeksi.

Teoksen detaljitiedoissa, erityisesti vuosiluvuissa, esiintyy monia virheitä. Matthias Alexander Castrén ei elänyt vuosina 1764–1845, Mikael Agricola ei ollut piispa vielä vuonna 1551, Turun Akatemian avajaisia ei todellakaan vietetty vuonna 1840 ja niin edelleen.

1. Mikko Heikkilä, Kaleva and his Sons from Kalanti. On the Etymology of Certain Names in Finnic Mythology. *SKY Journal of Linguistics* 25 (2012), 93–123; Mikko Heikkilä, From Surging Waves to the Spirit of Waves. On the Germanic and Sami Origin of the Proper Names *Ahti* and *Vellamo* in Finnic Mythology. *SKY Journal of Linguistics* 26 (2013), 71–86.

Pohjolan emännän Louhen hallitsemaa Pohjolaa käsittelevässä osuudessa (s. 57–61) Pulkkinen esittää puolivakavan ajatusleikin (s. 60), jonka mukaan historiallinen Louhen valtakunta olisi sijainnut Pielisen Karjalassa. Tämän ajatuksen esittivät tietääkseni ensi kertaa Pulkkinen, Marko Salmenkivi, Antti Leino ja Heikki Mannila vuonna 2003.² Hypoteesin keskeisenä perusteluna on nimelemen-tin *Louhi* sisältävien paikannimien huomattava runsaus Pohjois-Karjalassa etenkin Pielisen ympäristössä. Otan valtakunnallistakin julkisuutta loppuvuodesta 2014 saaneen ajatusleikin vakavasti ja ennakkoluulottomasti enkä näe tieteellistä syytä sitä suoralta kädeltä torjua. Jotta esitetty ajatus voisi tulla yleisesti hyväksytyksi hypoteesiksi (nimistöntutkijoiden parissa), tarkastelussa olisi kuitenkin ehdottomasti syytä huomioida paremmin suomen itämurteiden appellatiivi *louhi* 'kivikko, kiven kolo' (vrt. *louhikko* ja *louhia*) ja pyrittävä erottamaan Pohjois-Karjalan *Louhi*-nimistä tarkoitteensa louhikkoisesta maastosta semanttisen motivaationsa saaneet, mitä ilmeisimmin paikalliseen nimeämismalliin perustuvat paikannimet tarunomaisen Pohjolan *Louhen* (< *Lovehetar* < todennäköisesti *lovi* 'rako tuonpuoleiseen' (> *lovinoita*, *langeta love(h)en*) kannalta mahdollisesti relevanteista nimistä. Pelkkä silmäys topografiseen karttaan Pielisen kansallismaisemasta Koleineen päivineen paljastaa, että alueella on runsaasti paikkoja, joita kuvaamaan yleisnimi *louhi* sopii erinomaisesti. Arvioitavassa teoksessa *louhi(kko)*-nimistä ei puhuta mitään, edellä mainitussa yhteisartikkelissa vuodelta 2003 kylläkin. Sen kirjoittajat ovat tiedostaneet

2. Risto Pulkkinen et al., Louhi ja Naistenmaa. Kalevalaisten runojen Pohjolan sijainti peruskartan nimistön valossa. *Sananjalka* 45 (2003), 67–77.

onomastisen haasteen ja poistaneet tarkastelusta *louhikko*-nimet. Se ei kuitenkaan vielä riitä, sillä myös johdoksen *louhikko* kantasana *louhi* merkitsee suunnilleen samaa. Peruskartan ja sen nimistön lisäksi edellä peräänkuuluttamasani erottelutyössä tarvitaan myös Nimiarkiston Maanmittauslaitosta selvästi laajempien paikannimikoelmiä hyödyntämistä nimi-nimeltä.

Karhua ja hirveä käsittelevä osuus (s. 212–232) on ehdottoman ansiokas. Aihepiiriä tarkastellaan perusteellisesti ja eri tulkintoja analyttisesti eritellen. Dosentti Pulkkisella on aiheesta kirjoittamisesta entuudestaan kokemusta aiempien (yhteis)julkaisujensa johdosta.³

Teos olisi ollut syytä oikolukea huolellisesti vielä kerran ennen sen painamista, sillä siihen on jäänyt joukko kirjoitusvirheitä kuten samoja lauseita kaksi kertaa peräkkäin kirjoitettuna (esim. s. 126, 147), puuttuvia välimerkkejä ja kursiiveja, sanojen oikeinkirjoitusvirheitä, henkilöhakemistosta puuttuvia sivunumeroita ja niin edelleen. Teoksen vaatavuustasoa pidän tarkoitettulle lukijakunnalle sopivana. Useimmat teoksessa käytetyt tieteelliset käsitteet on selitetty/määritely ja nämä selitykset/määrittelyt on tehty huolellisesti. Ilahduttavaa on, että Ruotsin metsäsuomalaisten omaperäinen perinne on saanut teoksessa paljon huomiota osakseen. Teoksen ansiona voidaan pitää myös sitä,

3. Risto Pulkkinen & Marko Salmenkivi, Mitä paikannimet kertovat Suomen karhuista? Teoksessa Clive Tolley (toim.) *Karhun kannoilla. In the Footsteps of the Bear*. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja 9. Satakunnan museon julkaisuja 14. Turun yliopisto & Satakunnan Museo 2006, 147–156; Marko Salmenkivi & Risto Pulkkinen, Karhu Suomen paikannimistöissä. *Hiidenkivi* 6 (2011), 14–16.

että se antaa lukijalleen ajattelemisen aihetta esimerkiksi siitä, kuinka suuri tekijä naapurikateus on ollut suomalaisessa (agraari)yhteiskunnassa. Lisäksi teokseen sisältyy aihe uudeksi teokseksi, nimittäin nykykansanusko. Kirjoittaja osoittaa myös hallitsevansa tilanteeseen sopivan huumorintajun (esim. karhunpylytys s. 319).

Edellä esittämästäni paikoin voimakkaastakin kriitikkistä huolimatta katson, että teos sitä kokonaisuutena arvioitaessa täyttää kelpo tavalla suomalaisen kansanuskon yleisteoksen puutteesta johtuneen aukon alan kirjallisuudessa. Suomalaisen kansanuskon keskipitkä oppimäärä on nyt saatavana yksissä kansissa, ja teos tarjoaa kirjan takakannen lupaamalla tavalla ”kiehtovan matkan suomalaisen kansanuskon maailmankuvaan, jumaliin, luontosuhteeseen, ihmiskäsitykseen ja magiaan”. Voin suositella kaikille aihepiiristä kiinnostuneille teoksen hankkimista.

FT MIKKO HEIKKILÄ
TAMPEREEN YLIOPISTO

Keskiajan islantilaisen tunne- kokemuksen kansan- kulttuurisesta fysiologiasta

Kirsi Kanerva: *Porous Bodies, Porous Minds. Emotions and the Supernatural in the Íslendingasögur (ca. 1200–1400).* Annales Universitatis Turkuensis B 398. Turun yliopisto 2015. 181 + 26 + 29 + 24 + 27+ 23 s. ISBN 978-951-29-5996-9.

Artikkeleihin perustuva väitöskirja *Porous Bodies, Porous Minds: Emotions and the Supernatural in the Íslendingasögur (ca. 1200–1400)* keskittyy keskiaikaisen, 1200- ja 1300-lukujen islantilaisen saagakirjallisuuden (Íslendingasögur, islantilaissaogat) tunnediskurssien sekä näiden diskurssien taustalla oleviin tunteita koskeviin käsitysmalleihin. Se koostuu viidestä vertaisarvioidusta artikkelista, jotka on julkaistu vuosina 2011–2014, sekä 181-sivuisesta yhteenvetotekstistä. Kanervan työ lisää merkittävästi ymmärrystä islantilaissaagojen tunnediskurssin retoriikasta, ja sitä voidaan pitää olennaisena askeleena tunteisiin liittyvän kansankulttuurisen fysiologian kehityksessä. Kokonaisuutena arvioituna väitöskirja on huomattava lisä muinaisnorjan tutkimukseen siitä huolimatta, että joidenkin yksityiskohtien problematisointi tai käsittely olisi voinut olla parempi tai että niistä esiintyy edelleen myös eriviä näkemyksiä.

Väitöskirja käsittelee *tunnediskurssija* kulttuurissa, jossa tunteiden hillitseminen oli erityisen arvostettua. Tunnediskurssilla tarkoitetaan yksinkertaisesti ilmaistuna tapaa, jolla ihmiset puhuvat tunteista tietynlaisessa kontekstissa tai kontekstien joukossa. Painopiste on alueessa, jota Kanerva nimitää *vaihtoehdoiksi tunnediskurssiksi*. Kanerva jättää tutkimuksensa ulkopuolelle kasvoniilleillä, eleillä ja eksplisiittisillä ilmaisumuodoilla tapahtuvan tunteiden ilmaisun ja viestimisen. Niiden sijaan hän keskittyy keinoihin, joita keskiaikaisilla islantilaisilla kirjailijoilla oli käytettävissään ja joita he käyttivät tunteiden ja mielialojen kuvaamiseen silloin, kun eksplisiittisempiä tunteiden ilmaisutapoja oli heikosti tarjolla tai tunteita ei ollut luvallista tai mahdollista näyttää eksplisiittisesti. Koska diskurssi on tunteista puhumisen keino, se on kiinteästi yhteydessä sanoihin. Se sisältää kuitenkin myös metafo-

ria, erityyppisiä symboleja ja motiiveja sekä toteuttaa konventioita siitä, mitä *ei pidä* sanoa. Kanervan tutkimus on sen vuoksi monitahoinen ja ottaa huomioon kerronnan sanaston, henkilötyytit, kuvalliset elementit, motiivit sekä juonet – eli eri tasojen ilmaisukokonaisuudet.

Kanerva etsii säännönmukaisuuksia näiden ilmaisukokonaisuuksien käyttöavoista ja käyttöympäristöistä. Saamansa tiedon pohjalta hän pyrkii rekonstruoidaan niiden takana oleviin ilmiöihin – siihen, mitä me kutsuisimme tunteiksi – liittyvät käsitykset ja ymmärrystävät. Tutkimuksessa on tämän seurauksena kaksi eri puolta. Ensinnäkin se tunnistaa ja analysoi tunnediskurssissa käytettyjä ilmaisutapakokonaisuuksia (esimerkiksi sanat ja motiivit) sekä niiden käyttötapoja. Toisaalta se pyrkii tuomaan esiin voimiin ja ruumiillisiin skeemoihin liittyviä käsitelmalleja. Ne toimivat kansankulttuurisena viitekehystenä, jonka kautta ilmaisutapakokonaisuuksien voitiin ymmärtää olevan sidoksissa niihin ilmiöihin, jotka nykyihmiset tunnustavat tunteiden alaan kuuluviksi.

Kanervan työ on väitöskirja, mikä vaikuttaa sen lukutapaan. Väitöskirjan yhteenvetoteksti on 181-sivuinen ja mahtuu näin ollen tavalliseen monografiमितaan, mutta sen seitsemäs luku, joka sisältää tutkimuksen tulokset ja pohdinnan, kattaa noin puolet tekstin kokonaispituudesta. Tässä osassa artikkeleista luodaan synteesiä ja niiden pohjalta kehitellään uusia teoreettisia oivalluksia, vertailusuhteita ja tulkintoja. Jos lukija ei tunne ennestään muinaisnorjan tutkimusta eikä ole lukenut väitöskirjan pohjana olevia artikkeleita, tekstiä voi olla vaikeaa seurata. Lukijasta saattaa tuntua siltä, että tutkimusmenetelmät olisi voinut kuvata hieman selväsanaisemmin. Kanerva on taipuvainen käyttämään moderneja termejä viitattaessaan esimerkiksi sellaisiin kan-

sankulttuurisiin käsitteisiin kuin *emotion* (tunne), *mind* (mieli), *body* (ruumis) ja *supernatural* (yliluonnollinen). Tätä strategiaa olisi ollut hyvä selkeyttää enemmän, ja työ olisi voinut hyötyä näiden termien ja käsitteiden laajemmasta problematisoinnista sekä niihin liitettyjen kansankulttuuristen käsitteiden tai kategorioiden lyhyestä läpikäynnistä.

Kyseessä on artikkeleihin perustuva väitöskirja, mistä johtuen nyt julkaistava työ on jähmettynyt viiden vuoden jaksolla ilmestyneiden artikkeleiden mukaiseksi, vaikka sekä tekijän näkemykset että itse tutkimus ovat tuona aikana kehittyneet edelleen. Esimerkiksi *ógæfa*, epäonni, esiintyi vuoden 2012 artikkelissa sosiaalis-moraaliseen vastuuseen liittyvänä tunteena. Väitöskirjan tekstissä tätä käsitettä jalostettiin edelleen selvittämällä, että termi liittyi laajemmin sosiaalisten normien rikkomiseen (s. 91–92), jolloin *ógæfa*-käsitettä voidaan pitää tunteen vertauskuvana islantilaisaagojen tunnediskursseissa eikä niinkään varsinaisena tunnesanana (kuten väitöstilaisuudessa selkeästi ilmaistiin). Eräs kritiikin kohde on, että kansankielinen termi *hugr*, mieli, on poeettisten kenning-ilmaisujen perusteella yhdistetty liian yksinomaisesti sydämeen fyysisenä elimenä: a) termiä *hugr* ei käytetä muualla merkitsemään sydäntä; b) kenning-ilmaisua *hugsteinn*, mielenkivi {SYDÄN} ei voida pitää muotonsa perusteella kenning-ilmaisuna, jos toinen sen elementeistä merkitsee yksinään koko ilmaisun viittauskohdetta (joten *hugr* ≠ sydän); ja c) kenning-ilmaisussa *hús hugarins*, *hugrin* talo, *hugr* näyttää sijoittuvan sydämeen sen sijaan, että se merkitsi sydäntä. Tämä ei vaikuta väitöskirjan varsinaiseen argumentointiin, mutta sillä saattaa olla merkitystä sydämen käsitteen ymmärtämiselle sekä sille, miten *hugrin* voidaan katsoa pystyvän vaikuttamaan

muihin etäällä oleviin kohteisiin sairauden tavoin.

Tutkimustyön alkuperäinen tavoite näyttää olleen ilmaisutapakokonaisuuksien tunnistaminen ja analysointi sekä sen selvittäminen, miten niitä on käytetty vaihtoehtoisissa tunnediskursseissa. Kansankulttuurisen fysiologian mallintaminen selityksenä siitä, *miten* ilmaisutapakokonaisuudet ovat yhteydessä tunteisiin, näyttää käytännössä kehittyneen toissijaisesti, alkuperäisen tutkimustyön tuloksena. Siksi ei ole yllättävää, että tutkimuksen tämä osa olisi hyötynyt pienistä tarkennuksista. Nimenomaan tämä tutkimuksen osa on uraauurtavaa muinaisnorjan tutkimusta ja erinomainen perusta tulevalle tutkimustyölle.

Ilmaisutapakokonaisuuksien analyysi ja tulkinta osana vaihtoehtoisia tunnediskursseja laajentaa nykytietämystä islannin keskiaikaisesta kirjallisuudesta ja kulttuurista. Kanerva myöntää, että nyt tutkitut perinteen elementit olivat avoimia tulkinnoille ja että tunnediskurssit voivat vaihdella eri kirjallisuuslajien välillä. Tulevaisuudessa on odotettavissa lisäselvityksiä siitä, miten tiettyjen motiivien käyttö tunteiden heijastajina voidaan erottaa niiden käytöstä muuntyyppisten sosiaalisten kannanottojen välineenä. Myöhemmän tutkimuksen voidaan odottaa myös tarjoavan kehittyntä teoreettista pohdintaa generiirippuvaisten tunnediskurssien ja nykyisten tunteiden yhteiskunnallista ilmenemistä tarkastelevien kansankulttuuristen teorioiden välisestä suhteesta. Uskon, että Kanervan työn merkittävin anti sijoittuu näiden kansankulttuuristen teorioiden alueelle.

Väitöskirjan pääotsikko viittaa islantilaiseen kansankulttuuriseen ruumiilliseen skeemaan, jossa ruumiillinen yksilö nähtiin alttiina ulkoisten voimien tunkeutumiselle, ja esimerkiksi pelko tai suru saattoi heikentää ruumiin rajoja. Tunnetta

kutsuttiin nimellä *hugarhræring*, mielen liike, ja Kanervan mukaan nämä liikkeet nähtiin ympäristön vaikutuksen tuloksena, jossa yksilö oli implisiittisesti passiivinen ulkoisten voimien tunkeutuessa hänen ruumiiseensa; kokemus oli tällöin miehisyttä heikentävä (s. 99). Tämä vahvistaa nykytietoa siitä, että kulttuurissa ihannoitiin tunteiden hillintää erityisesti miesten keskuudessa. On kiinnostavaa nähdä, miten käsitystavan roolin merkitystä tunkeutumisosuudessa (sekä subjektiivisessa että myös esimerkiksi toisen yksilön katseen tapauksessa) kehitellään jatkossa. Kanerva näyttää, että tunteet kuuluvat kansankulttuuriseen fysiologiaan: hän osoittaa, että ne ymmärrettiin ruumiillisina kokemuksina ja ruumiin prosesseina. Kanerva näyttää myös, että joissakin tapauksissa se, mitä me nimittäisimme tunteeksi, oli läheistä sukua sairaudelle, ja että saman ilmiön, joka muodosti tai aiheutti tunteen elävässä yksilössä, katsottiin pystyvän myös liikuttamaan ruumista kuoleman jälkeen. Nykyisin fysiologiaa lähestytään biologian kautta, mutta keskiajan Islannissa se nähtiin nykyään yliluonnollisina pidettyjen dynaamisten voimien ja prosessien alueena. Kanervan tutkimus vie meitä lähemmäksi keskiaikaisen islantilaisen kokemuksen kansankulttuurisia ontologioita koskevan tiedon rakentumista: ilmiöt, joita me nykyihminen perspektiivistä katsoessamme pidämme yksinomaan tunteiden kategoriaan kuuluvana, jakaantuivat keskiajan Islannissa eri kategorioihin, joilla oli hyvin vaihtelevia yhteyksiä. Tämän vuoksi Kanervan panos on erittäin tärkeä muinaisnorjan tutkimukselle ja tämän kadonneen kulttuurin hienovaraiselle ymmärtämiselle.

PHD, DOSENTTI FROG
HELSINGIN YLIOPISTO

Yksinäinen vaellus halki Fennoskandian esihistorian

Mikko K. Heikkilä: *Bidrag till Fennoskandiens språkliga förhistoria i tid och rum. Helsingfors universitet 2014. 349 s. ISBN 978-951-51-0065-8.*

Mikko K. Heikkilän väitöskirjan aiheena on Fennoskandian kielellinen esihistoria. Tekijä korostaa työnsä olevan poikkitieteellinen: germanistiikan, nordistiikan ja fennougristiikan lisäksi hän on turvautunut historiatieteisiin ja arkeologiaan. Tavoitteekseen hän on asettanut germaanisten kielten, itämerensuomen ja saamen kielten esimuodoissa tapahtuneiden äänne- ja muotojen tutkimuksen ja absoluuttisen kronologian selvittämisen. Lisäksi hän tutkii paikannimiä, joiden hän arvelee tuovan lisävaloa Pohjois-Euroopan asutushistoriaan ja etniseen kehitykseen.

Heikkilällä on nordistitausta, ja hän on aloittanut jatko-opintonsa pohjoismaisten kielten doktorandina Gunilla Harling-Kranckin ohjauksessa Tampereen yliopistossa. Sittemmin suorituspaikaksi on vaihtunut Helsingin yliopisto ja ohjaajaksi indoeuropeisti Petri Kallio. Loppusuoralla pääohjaajaksi on tullut yleisen kielitieteen professori Matti Miestamo.

Väitöskirja on syntynyt nopeasti, noin viidessä vuodessa. Esipuheessa tekijä kertoo valmistuneensa maisteriksi keväällä 2009 ja saaneensa tutkimusideansa saavuttuaan kesänviettoon Rovaniemelle. Hän lainasi kirjastosta pohjoissaamen sanakirjan, jota selatesaan hän innostui tutkimaan saamen germaanisia lainoja. Harrastus laajeni kantasuomeen ja kantasuomeen, ja äkkiä tekijä huomasi

omien sanojensa mukaan olevansa, paitsi nordisti, myös fennougristi, germanisti ja historiantutkija: ”Så kan det gå.” Lähdeaineistossa on lisäksi folkloristiikkaa ja uskontotiedettä, sillä Heikkilää kiinnostaa myös kansanperinteen nimistö.

Tässä vaiheessa kriittinen lukija kysyy, voiko kukaan näin lyhyessä ajassa hankkia niin monen eri tieteenalan perustiedot ja perehtyä siihen laajaan tutkimuskirjallisuuteen, jota väitöskirjan kannalta relevanteiksi määritellyillä tieteenaloilla on ehditty tuottaa. Vastaus kuuluu, että ei voi eikä ole yritäkään. Heikkilä kertoo esipuheessaan, että hän on tarkoituksellisesti pyrkinyt välttämään toisten tutkijoiden vaikutusta oman palapelinsä rakentamiseen. Tutkimuseettisiä periaatteita uhmaten hän on siis halunnut tehdä oman työnsä ottamatta huomioon aiempien tutkimusten tuloksia. Sen sijaan hän on poiminut muiden tutkimuksista sellaisia aineksia ja yksityiskohtia, jotka sopivat hänen omiin tarkoituksiinsa.

Sivumäärältään väitöskirja on ihannemittainen. Tekstiä on johdannon alusta lähdeluettelon alkuun 255 sivua. Esitystavan kaoottisuus ja yksityiskohtien runsaus saa sen kuitenkin tuntumaan toivottoman laajalta. Teoksen rakenne ei noudata kurinalaisen monografiatutkimuksen kaavaa, johon kuuluisivat aiemman tutkimuksen kriittinen esittely, teoreettisen kehityksen ja valittujen metodien käsittely, aineiston rajaus ja kuvaus, aineiston systemaattinen analyysi, päätelmien teko ja tulosten pohdinta. Heikkilän työ on monografian ja artikkeliväitöskirjan välimuoto. Johdannon jälkeen tulee noin 60 sivua pitkä luku, jossa esitetään kantagermaanisten, esisaamelaiden ja keskikantasuomalaisen äänne- ja muotojen kronologia. Sitä seuraa runsaan 20 sivun mittainen luku, jossa esitetään vastaava kronologia kantaskandi-

naavin, myöhäiskantasaamen ja myöhäiskantasuomen äänne- ja muotojen osalta. Etenemistapa tuo mieleen kalliokiipeilyn. Ote täytyy hakea milloin mistäkin yksityiskohdasta, joka reitillä sattuu käden ulottuville.

Neljännän luvun teema on Suomen saamelainen esihistoria. Asiaa tarkastellaan etnonymien, lainasanojen ja paikannimistön avulla. Viides luku käsittelee Suomen vanhimmaksi oletettua paikannimikerrostumaa erillisten paikannimietymologioiden kautta. Kuudes luku on kolmen sivun mittainen yhteenveto, jossa päätelmät ulotetaan kaunopuheisuutta tavoittelevaan tyyliin nykyajan kieli- ja koulutuspolitiikkaan asti.

Jos väitöskirjan lukijasta tuntuu siltä, ettei hän ymmärrä Heikkilän ajatuskulkuja, syytä ei tarvitse etsiä omasta käsityskyvystä. Heikkilä ei tarjoa työssään sellaista perustietoa, jonka pohjalta ymmärtäminen olisi mahdollista. Esimerkiksi äänne- ja muotojen käsittelyssä hän hyökkää suoraan yksityiskohtiin, mutta hän ei esittele käsittelyn pohjaksi kantakielten äännejärjestelmiä, rekonstruoituja kantakielitasoja tai yhteenvetoja ennestään tunnetuista äänne- ja muotojen muutoksista ja äännesubstituutioista. Hän viittaa kyllä lähteisiin, joissa tällaisia on esitetty, mutta ilmeisesti edellyttää, että väitöskirjan lukija itse perehtyisi kaikkeen mainittuun lähdekirjallisuuteen voidakseen ymmärtää kontekstistaan irrotettuja yksityiskohtia. Työ aukenee, jos aukenee, vain sisäpiirille.

Lähdeluettelo sisältää monenlaisia aineita GT-tiekartasta Adam Bremeniläisen kronikoihin. Silti siitä puuttuu aivan keskeisiä lähteitä. Esimerkiksi Jorma Koivulehdon klassikkoartikkeli ”Seit wann leben die Ostseefinnen im Ostseeraum” (1983) ei ole käytetty eikä ilmeisesti *Suomen kielen etymologista sanakirjaakaan* (SKES), jota uudempi *Suomen sanojen alkuperä* (SSA) ei täysin korvaa harvinais-

semman sanaston osalta. Puuttuvia klassikoita ovat myös Matti Huurteen *9 000 vuotta Suomen esihistoriaa* (1979), Uno Harvan *Suomalaisten muinaisusko* (1948) ja Erkki Itkosen *Kieli ja sen tutkimus* (1966). Hyödyllinen lähde olisi ollut myös Riho Grünthalin *Livistä liiviin: Itämerensuomalaiset etno-nyymit* (1997).

Keskeiset termit, käsitteet ja merkintätavat Heikkilä on käsitellyt yhden sivun mittaisessa alaluussa (1.3.) sen kummemmin problematisoimatta. Äänne- muutos tarkoittaa äänteen muuttumista toiseksi äänneeksi. Lainasana on sana, joka on otettu yhdestä kielestä toiseen kieleen. Paikannimi on paikan nimi. Vertailun vuoksi todettakoon, että Raimo Anttilan tunnetussa perusoppikirjassa *Historical and Comparative Linguistics* on äänne- muutoksia käsitelty 30 sivun verran. Erkki Itkosen yleistajuinen *Kieli ja sen tutkimus* on omistanut äänne- muutoksille lähes 60 sivua. Äänne- muutosten luonteesta ovat kiistelleet esimerkiksi Terho Itkonen ja Kalevi Wiik *Virittäjässä* 1970-luvun alussa.

Heikkilä itse summaa väitöskirjansa tulokset alkutiivistelmässä: Kantasuomi, kantagermaani ja kantaskandinaavi ajoittuvat rautakauden eri vaiheisiin. Suomen ja saamen yhteistä esimuotoa on puhuttu Suomen alueella pronssikaudelta alkaen, mutta ei aiemmin. Kantasaamea on puhuttu koko nykyisen Suomen alueella Lappia lukuun ottamatta. Itämeren alueella on puhuttu hyvin vanhakantaista indoeurooppalaista kieltä ja sittemmin kadonnutta muinaiskieltä. Skandinaviasta on pronssikaudelta alkaen tullut (kanta)germaanisista vaikutusaloja, jotka näkyvät eri-ikäisinä lainasanoina. Pientä ristiriitaa on siinä, että juuri edellä kantagermaani on ajoitettu rautakautteen.

Alan tutkimusperinnettä tunteva näkee, ettei tässä ole mitään

uutta. Kaikki on sanottu jo aiemmin pitkän tutkimushistorian aikana. Heikkilän oma ohjaaja Petri Kallio on käsitellyt kantakielten kronologiaa monissa perusteellisissä artikkeleissaan. Itämeren alueen tuntemattomista muinaiskielistä on kirjoittanut esimerkiksi Paul Ariste teoksessaan *Keelekontaktid* vuonna 1981. Yleiskatsaus paikannimistöön, joka todistaa saamelaisasutuksen aikoinaan ulottuneen Etelä-Suomeen asti, löytyy esimerkiksi Mikko Korhosen teoksesta *Johdatus lapin kielen historiaan* (1981), ja sen jälkeen saamelaisperäistä paikannimiaineistoa ovat kartuttaneet esimerkiksi Alpo Räsänen ja Ante Aikio etymologisen nimistö- tutkimuksen yleisesti hyväksytyjä metodeja noudattaen. Pronssikauden skandinaaviset vaikutukset ovat tuttuja sekä arkeologian että lainasanatutkimuksen piirissä, kuten käy ilmi esimerkiksi Matti Huurteen edellä mainitusta klassikosta ja Tette Hofstran väitöskirjasta *Ostseefinnisch und Germanisch* (1985), jossa uudemman tutkimuksen osalta summataan erityisesti Jorma Koivulehdon siihenastisia tuloksia.

Heikkilä itse pitää ratkaisevana uutuutena sitä, että hän pyrkii ilmoittamaan eri äänne- muutosten tapahtuma-ajat mahdollisimman tarkasti vuosilukuina toisin kuin ohjaajansa Petri Kallio, joka on esittänyt muutosten suhteellisen kronologian, siis muutosten järjestyksen suhteessa toisiinsa ottamatta täsmällistä kantaa tapahtuma- aikaan. Kallio on menetellyt niin kuin kielihistoriassa yleensäkin menetellään. Miksi näin? Edes historiallisen ajan osalta ei ole mahdollista ilmoittaa tarkasti, milloin jokin tietty äänne- muutos on tapahtunut tai koska se on tapahtunut ensimmäistä kertaa. Joka ei usko, voi kokeeksi yrittää kertoa, minä vuonna suomen kielessä t:n heikkona astevaihteluparina aiemmin esiintynyt soinnillinen dentaalispirantti muuttui soinnilliseksi

klusiiliksi (esimerkiksi *sota : soðan > sota : sodan*). Äännettä on vanhastaan merkitty d-kirjaimella, mutta kirjallisten lähteiden perusteella on mahdotonta tietää varmasti, miten se minäkin aikana on äännetty. Se on selvä, että sitä on samanakin aikana äännetty eri tavoin, koska asiasta on todistettavasti kiistelty vielä 1800-luvulla. Esihistorialliselta ajalta ei ole käytettävissä edes kirjallista evidenssiä, vaan tutkija joutuu operoimaan rekonstruktioilla.

Miten tiedeyhteisön pitäisi suhtautua Heikkilän väitöskirjaan? Yksi mieleen tuleva vastaus on se sama, jota Heikkilä itse soveltaa aiempaan tutkimukseen: sen voi tarkoituksellisesti jättää huomiotta. Subjektiiivinen aika on rajallinen resurssi, ja itse kukin joutuu kohdaltaan miettimään, miten se on järkevintä käyttää.

FT, PROFESSORI KAISA HÄKKINEN
TURUN YLIOPISTO

Viipurin läänin suomalais- tamisen historia

Yrjö Kaukiainen, Jouko Nurmiainen & Risto Marjomaa (toim.): Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V. Otavan Kirjapaino Oy 2014. 582 s. ISBN 978-952-5200-79-9.

Mahtavan kuusiosaisen *Viipurin läänin historia* -sarjan viimeisenä osana valmistuneen V:n osan myötä koko sarja on valmis. Kyseessä on todellinen kulttuuriteko, joka valaisee kaakkoisen Suomen vaiheet esihistorialliselta ajalta nykypäiviin. Alueen erityinen kiinnostavuus nousee sen luonteesta Venä-

jän ja ruotsalaisen/suomalaisen valtapiiriin rajamaana, jonka ominaislaatuun ovat vaikuttaneet niin rankat sotakaudet kuin pitkät jakot osana Venäjää.

Teossarjan viides osa käsittelee ajanjaksoa, jolloin Vanha Suomi kytkettiin osaksi uutta autonomista suuriruhtinaskuntaa. Autonomian aika oli myös nousevan nationalismin aikaa, jolla on ollut voimakas vaikutus näkemukseen Kaakkois-Suomen oloista ja olemuksesta. Kuten teossarjan päätoimittaja Yrjö Kaukiainen toteaa, Viipurin läänin kuvaamiseen on kohdistunut voimakkaita ennakkoluuloja, jotka liittyivät niin lahjoitusmaakysymykseen kuin alueen luonteeseen ”itäisen vaikutuksen” alaisena rajamaana. Läntisen Suomen näkökulmasta Vanhan Suomen oloja luonnehti köyhyys, takapajuisuus ja ”vieraan kansallisuuden” kielteinen vaikutus.

Juuri alueen rajamaaluoneen tekee Viipurin läänistä kuitenkin tavattoman kiintoisan tutkimuskohteen. Rajamaaluoneen todellinen merkitys alueen taloudelle, sosiaaliselle ja kulttuuriselle kehitykselle on Viipurin läänin historian V:n osan ydinkysymys, jota korkeatasoinen tutkijaryhmä selvittää. Tulokset ovat vaikuttavia.

Teos jakaantuu kolmeen pääosaan. Hallinto, oikeus ja kirkot -osiossa Yrjö Kaukiainen, Anu Koskivirta, Olli Matikainen ja Tapio Hämynen analysoivat Vanhan Suomen ”jälleenyhdistämisen” seurauksia eli sitä tapaa, jolla ruotsalais-venäläisen hallinnon ja oikeuden ”suomalaistaminen” toteutettiin. Aluetta luonnehti ”suomalaisuuden, saksalaisuuden ja venäläisyyden sekoitus”, joka oudoksutti uusia vallanpitäjiä Helsingissä. Oudoksunta oli molemminpuolista, sillä myös Vanhan Suomen valtarenkenteisiin tottuneet uudet suomalaiset kokivat uuden vallan oudoksi ja vieraaksikin. Vanhan Suomen väestölle tyrkytetty ruotsinkielinen hallintokulttuuri tuotti vaikeuksia,

jotka näkyivät niin keskushallinnon, oikeudenkäytön kuin paikallishallinnonkin tasoilla. Yrjö Kaukiainen siteeraama kauppaneuvos Christian Bruunin luonnehdinta läntisen Suomen sivistyneistöstä – ”andra sidans hundar” – kertoo suomalaistamisen mentaalista vaikeuksista. Pietari oli lähellä, Helsinki kaukana.

Juuri Pietarin läheisyys oli se tekijä, joka voimakkaimmin vaikutti Viipurin läänin omintakeisuuteen. Kuten Anu Koskivirta upeassa analyysissään alueen oikeusolojen kehityksestä osoittaa, sekä rikollisuuden luonne (muun muassa salakuljetuksen ja irtolaisuuden korkea osuus) että oikeuskäytäntöjen venäläinen perinne muokkasivat alueen oikeusjärjestelmää. Yhdenmukaistuminen läntisen Suomen oikeuskäytäntöihin ei todellakaan ollut mikään Nevski prospekt. Vastaavasti kirkollisissa oloissa ortodoksisen väestön runsaus teki alueesta selkeästi läntisestä Suomesta poikkeavan.

Teoksen toisessa pääjaksossa, Väestö ja talous, Tapio Hämynen kantaa päävastuun. Hämynen analysoi alueen demografisten olojen kehityksen ja siihen vaikuttaneet tekijät. Tässäkin Pietarin vaikutus oli suuri, muuttoliike ja kulkutaudit vaikuttivat erityisen vahvasti. Etevnä perhehistorian tutkijana Hämynen analysoi tiiviisti myös niin sanottua suurperheilmiotä, niin sanottujen laajentumaperheiden runsautta ja siihen vaikuttaneita tekijöitä. Hämynen näyttää kallistuvan sille kannalle, että tilojen jakamisen rajoitukset vaikuttivat kotitalouksien kasvamiseen 1800-luvun alkupuolella, mutta hän ei myöskään torju tiettyä kulttuurista valintaa ilmiötä ylläpitäneenä tekijänä. Kun tilojen jakaminen yleistyi 1800-luvun jälkipuolella, myös kotitalouksien rakenteet alkoivat yksinkertaisua. Alueelle jäi kuitenkin laajentumaperheitä aina talvisotaan saakka.

Riikka Mylly ja Jaana Luttinen analysoivat maatalouden kehitystä niin lahjoitusmaakysymyksen osalta kuin elinkeinojen monipuolistumisen näkökulmasta. He osoittavat alueelle ominaisen pien- ja keskiuurten tilojen ylivoimaisuuden, jolla oli voimakas vaikutus myös alueen myöhempiin poliittisiin ja sosiaalisiin oloihin. Jälleen nousee esiin Pietarin merkityksen keskeisyys: Viipurin läänin maaseutuväestölle Pietari avasi valtavasti mahdollisuuksia elinkeinorakenteen monipuolistamiseen. Varsinkin Saimaan kanavan ja rautatieyhityksen avaamisen jälkeen kaikenlaisten tuotteiden menekki Pietariin moninkertaistui, polttopuut, kala, eläimet (etenkin hevoset), rakennusmateriaalit, parkki, lumput, marjat, sienet, vastat ja oikeastaan mikä vain löysivät markkinat suurkaupungista. Läntisestä näkökulmasta talonpoikien nähtiin syyllystyvän maatalouden laiminlyömiseen, mutta alueen omasta näkökulmasta kyseessä oli maatalouden valtavan nopea kaupallistuminen ja monipuolistuminen.

Charlotta Wolff kuvaa tiiviisti ja monipuolisesti alueen teollistumiskehityksen, jossa sekä viipurilaisella että pietarilaisella pääomalla oli keskeinen merkitys. On syytä huomata, että sekä Kymijokilaaksoon että Vuoksen varrelle kehittyi koko maan mittakaavassa erittäin merkittävät teollisuuskeskittymät. Hamina jäi tässä kehityksessä Viipurin ja Kotkan puristuksiin. Wolff kuvaa ansiokkaasti erityisesti Viipurin talouselämän uudistumisen ja samalla Viipurin porvariston sisäisen rakenteen muutoksen. Sekä rautatie että vesikuljetusten voimakkaan kehityksen merkitys alueen taloudelle avautuu havainnollisesti.

Yrjö Kaukiainen tekee jakson päätteen erittäin kiintoisan yhteenvedon Viipurin läänin talouskehityksestä autonomian ajalla. Kaukiainen osoittaa vastaansano-

mattomasti kuinka alueen vauraus ja väestön elintaso nousivat. Kaukaisen selkeä johtopäätös onkin, että "(N)äin ainoaksi todisteeksi Viipurin läänin yleisestä kurjuudesta jäävät 1800-luvun alun virkamiesten kertomukset, ja niiden päälle näyttää lankeavan varsin vahva epäilyksen varjo" (s. 298).

Kun väestö- ja talouskehityksen perusta on vahvasti valettu, keskittyvät teoksen kaksi seuraavaa pääjaksoa "päällysrakenteeseen", opinkäyntiin ja kulttuuriin sekä poliittiseen kehitykseen.

Kolmas jakso koostuu Pirkko Leino-Kaukaisen kouluolojen kehitystä kuvaavasta artikkelista, Charlotta Wolffin kaupunkien kulttuuri- ja seuralämää valaisevasta artikkelista sekä Anu Koskivirran ja Olli Matikaisen artikkeleista, joissa valottuu ennen muuta niin sanotun Itä-Suomen fenomenian kehitys ja ominaisluonne. Jaksossa painottuu erityisesti Viipurin, ja samalla Viipurilaisen osakunnan merkitys Itä-Suomen ylioppilaiden aatteellisena kotipesänä. Artikkelit ovat vakuuttavia analyysejä niistä tekijöistä, jotka muokkasivat Viipurin läänin henkisen kehityksen ominaislaatuja ja kansallisen ajattelun kehityksen erityislaatuista verrattuna läntisen Suomen konservatiiviseen agaarifennomaniaan. Henkisen elämän kehityksen sosiaalinen eetos, joka näkyi konkreettisesti erityisesti Viipurin omaleimaisessa järjestökehityksessä, löi leimansa tavalla, joka poikkesi läntisestä Suomesta. Anu Koskivirran hieno artikkeli analysoi myös karelianistisen kansallisromantiikan läpimurron ja karjalaisen elämän realiteettien välistä ristiriitaa ansiokkaasti. Tässä ristiaallokossa havainnollistui, jälleen kerran, itäisen ja läntisen vaikutuksen aikalaisia hämmäntänyttä sisäkkäisyys ja ongelmallisuus.

Olli Matikaisen artikkeli Viipurin läänin sanomalehdistön kehityksestä johdattaa oivallisesti teoksen viimeiseen osioon, Politisoituva yh-

teiskunta, jossa päävastuun kantavat Pirkko Leino-Kaukiainen, Jukka Partanen ja Risto Marjomaa. Artikkelit havainnollistavat Viipurin läänin alueen nousemisen Venäjän nationalistien silmätikuksi. Alueen vahva venäläisäsatutus Kannaksella loi pohjan Venäjän oppositiivomien ja vallankumouksellisten toiminnalle alueella. Myös alueen radikaalit suomalaisnationalistit (aktivistit) ja työväenliike kehittyivät läheisessä yhteydessä Venäjän vastaavien virtausten toimijoihin. Jälleen kerran Pietarin läheisyys muokkasi alueen toimijoiden toimintatapoja ja näkökantoja. On syytä muistaa, että Viipuri oli vahva sotilaskeskus, jonka merkitys Venäjän näkökulmasta lisääntyi sitä mukaa kun Saksan sotilaallinen uhka Itämeren alueella kasvoi. Vaatimukset alueen kytkemisestä tiukemmin osaksi Venäjää kasvoivat uhkaaviksi. Maailmansodan alkaminen vuonna 1914 johti oikeastaan hieman yllättäen Viipurin läänin itäisen puolen Venäjään liittämissä lykkääntymiseen, Venäjän vallankumous ja Suomen itsenäistyminen antoi alueelle runsaan 20 vuoden jatkoajan, jonka päättymisestä päätti Josef Stalin. Pietarista tuli Viipurin läänin kohtalo, eikä siinä suhteessa mikään ole muuttunut.

Viipurin läänin historian V osa, kuten koko teosarja, on valtavan inspiroiva niin näkökulmiensa ja aiheidensa runsauden kuin artikkeleiden korkean tutkimuksellisen tason ansiosta. Voi sanoa, että Yrjö Kaukiainen valiojoukkoineen on palauttanut Viipurin läänin osaksi yhteistä historiaamme. Samalla he ovat konkreettisesti osoittaneet sen, mitä kaikkea alueelle ja sen väestölle voi merkitä rajamaan luonne ja sillä asuminen, hyvässä ja pahassa.

Teosarjaa luonnehtii myös korkea toimituksellinen taso, upea ja taitavasti käytetty kuvitus ja lukijajäystävällinen taitto. Koska joku moitteen sanakin on sanottava,

paheksuttakoon nyt sitä, että kansiaukeaman kuntajakokartassa Rautjärvi on lipsahtanut Kautjärveksi.

FT, PROFESSORI PANU PULMA
HELSINGIN YLIOPISTO

Uusia avauksia noitavainojen historiankirjoitukseen

Marko Nenonen & Raisa Maria Toivo (toim.): Writing Witch-Hunt Histories. Challenging the Paradigm. Brill 2014. X + 220 s. ISBN 978-90-04-25790-0.

Kahdeksan esseen kokoelma on saanut alkunsa tutkimushankkeesta, joka on kiinteimmin yhteydessä Tampereen yliopistoon. Hankkeen tavoitteena on ollut tuottaa ajantasainen esitys joistakin noitavainojen historiankirjoituksessa tapahtuneista keskeisistä kehityskuluista sekä kehittää uusia lähestymistapoja ainakin joihinkin kentän alueisiin. Kolme kirjan esseistä keskittyy tutkimuksessa käytettyihin lähestymistapoihin ja tehtyihin tulkintoihin, neljä on omistettu alueellisiin erikoispiirteisiin liittyville kysymyksille (Suomi, Venäjä, Norjan saamelaisalueet, Pyreneiden niemimaa), ja viimeinen esse käsittelee noitauskon merkitystä globalisoituneessa nykymaailmassa.

Kirjan nimi sekä johdantoluvun otsikko ja perusteesi olettavat, että on olemassa tietty paradigma, jonka kirjan toimittajat näyttävät tunnistavan viime vuosikymmenten uudesta noituuden historiankirjoituksesta, jota ovat julkaisseet esimerkiksi Robert Mandrou (1967), Hugu Trevor-Roper (1967), Alan Macfarlane (1970), Keith Thomas (1971), Norman Cohn (1975),

Richard Kieckhefer (1976), William E. Monter (1971) ja Eric H. C. Miedelfort (1972). Näiden kirjoittajien sen paremmin kuin heidän jälkiään ja inspiraatioitaan seuranneidenkaan teksteissä ei kuitenkaan ole mitään, mitä voitaisiin pitää noitavainojen historiankirjoituksen yksilöivänä ja eksklusiivisena paradigmana.

Kun sanotaan, että reuna-alueet ovat yleisesti ottaen olleet vähäisen mielenkiinnon kohteena, seuraa kysymys, miten reuna-alueet tulisi määritellä ja kuka olisi parhaiten sijoittunut niiden tutkimisen kannalta. Varmastikin suomalaiselle Antero Heikkiselle on annettava tunnustusta hänen jo vuonna 1969 julkaistusta työstään, joka englanninkielisen käännöksen puuttuessa jäi valitettavasti laajasti huomiotta. On totta, että eurooppalainen tutkimus on ollut vahvasti taipuvaista keskittymään suuria ihmisjoukkoja koskeneisiin vainoihin ja niiden taustalla olevaan demonologiseen teoriaan. Kaiken kaikkiaan kritiikissä ei kuitenkaan arvosteta näiden tutkimusten tulosta eikä sitä, mikä merkitys oli 1970-luvulla kehityllä noitavainojen sosiaalisella ja henkisellä historialla, joka asettui vastustamaan niin kirkkokuntien välisen polemii-kin pitkiä perinteitä, ei-maallista mutta silti hyvin dominoivaa oikeudenkäytön historiaa kuin folkloristiikan tutkijoiden varsin erikoisia tutkimuksiakin. Oli hyvin loogista asettaa painopiste aluksi uuden ajan alun Keski-Euroopan massavainoihin, jotka olivat uusi ilmiö, sekä niihin liittyviin aikalaiskeskusteluihin.

Marko Nenosen esseen otsikko, joka viittaa noitavainojen kyseenalaiseen historiaan (*The dubious history of the witch-hunts*, s. 17–39) on siis itse varsin kyseenalainen, erityisesti Nenosen avauslauseen valossa. Nenonen väittää, että viime vuosisadalla julkaistu noituuden historiankirjoitus on keskittynyt selittämään ilmiötä,

jota ei ollut milloinkaan olemassa. Myös tässä Nenonen pyrkii näyttämään yksinkertaisen paradigman olemassaolon viittaamalla Keith Thomasin tutkimukseen köyhyyden relevanssista noituussyytösten selittäjänä ja Alain MacFarlanen ja Wolfgang Behringerin tutkimukseen syytettyjen mahdollisesta merkityksestä syntipukkeina. Kukaan näistä tutkijoista ei kuitenkaan koskaan pyrkinyt yleistämään tulkintojaan, ja vuosikymmeniä jatkuneen saksalaisen, ranskalaisen, sveitsiläisen ja englantilaisen alueellisesti suuntautuneen noituustutkimuksen jälkeen ala kärsii ennemminkin yleistysten puutteesta kuin yhden hallitsevan paradigman olemassaolosta.

Kuvalähteet tarjoavat paljon paremman tilaisuuden laajojen johdopäästösten tekemiseen, mutta niiden myötä esiin nousee kysymys siitä, antavatko ne meille muuta tietoa kuin sen, mitä niiden tekijät halusivat antaa. Charles Zika pohtii kysymystä kuvien ja noituustutkimuksen suhdetta käsittelevässä esseessään (s. 41–86). Tässä asiassa Zikan lähestymistapa, joka pyrkii ymmärtämään noituuskuvia kulttuurisen viestinnän ja merkityksen näkökulmasta, noudattaa luovan saksalaisen oikeushistorioitsijan Wolfgang Schildin ajatuksia. Schild toi esiin kysymyksen siitä, miten nämä kuvat palvelivat noituuden teorian ja propagandan uskottavuuden lisäämistä noituutta vastaan käydyssä taistelussa. Kyseessä oli ensimmäinen tutkimus, joka keskittyi noituutta esittävien kuvien tekstuaalisiin, sosiaalisiin, oikeudellisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin funktioihin (s. 74, 76).

Noituus on usein liitetty ensisijaisesti naispuolisiin uhreihin, joten Raisa Maria Toivon essee sukupuolen roolista noituuden historiankirjoituksessa (*Gender, Sex and Cultures of Trouble in Witchcraft Studies: European Historiography with Special Reference to Finland*, s. 87–108) lähestyy yhtä alan ydin-

kysymyksistä. Jo jonkin aikaa on tiedetty, että tietyt maat ja alueet (esimerkiksi Englanti, Normandia ja Islanti) eivät sovi lainkaan naisuhriparadigmaan. Myös joissakin Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan osissa miesten osuus uhreista nousi 30 prosenttiin, mikä vie pohjan yrityksiltä tehdä selkeän feministisiä tulkintoja. Toivon suomalaisia noitavainoja koskevat tulokset vahvistavat tämän. Osoittamalla, mitkä olivat miesten ja naisten sosiaaliset roolit aikakauden suomalaisessa maalaisyhteiskunnassa, Toivo pystyy lisäksi liittämään miesten suuren määrän syytettyjen joukossa siihen, että miehet olivat tekemisissä tietyn tyyppisen taikuuden ja tietynlaisen taloudellisen toiminnan kanssa. Kiinnostavaa on, että naisten osuus nousee välittömästi, kun oikeudenkäyntejä alettiin toteuttaa sapatiteorian pohjalta (s. 93–95). Toivon loppuhuomautukset siitä, mitä sukupuoli voi ja mitä se ei voi kertoa meille oikeudenkäyntien syistä, ovat yhtä ansiokkaita kuin hänen sukupuoleen perustuvan dikotomian kritiikkinsä (s. 104–105).

Marianna G. Muravjevan (*Muravyeva*) teksti venäläisistä noitaioikeudenkäynneistä (*Russian witchcraft on trial: Historiography and methodology for studying Russian witches*, s. 109–140) tarjoaa lisätodisteita, jotka valaisevat sukupuolikysymystä osoittamalla samaan suuntaan kuin Toivon essee. Länsimainen demonologia ei onnistunut valtaamaan alaa yhteiskunnassa (s. 135), mikä johti varsin pakanallisiin käsityksiin noituudesta. Tämä suosi miesten suurempaa määrää noituuden alueella, mikä heijasti miesten todellista hallitsevaa asemaa yhteiskunnassa. (s. 125.) Kun tarkastellaan vainojen mittakaavaa Venäjällä, mikä on keski-eurooppalaisesta näkökulmasta selvästi varsin laiminlyöty tutkimusalue, kirjoittaja antaa uhrien lukumääräksi 583 vuosien

1622 ja 1785 välillä. Venäjän asukasluukuun verrattuna määrä on suhteellisen pieni (s. 117–121). On kuitenkin otettava huomioon, että lynkkausten määrää ei tunneta (s. 115). Jos näiden seikkojen taustalla on se, että länsimainen demonologia ei onnistunut valtaamaan alaa yhteiskunnassa (s. 135), sama ei välttämättä toteudu poliittisen takapajuisuuden ollessa kyseessä (s. 111). Viimeaikainen tutkimus Pyhässä saksalais-roomalaisessa keisarikunnassa käydyistä noitaoikeudenkäynneistä on osoittanut, että voimakas alueellinen fragmentoituminen mahdollisti pionaateliston ajamat vainot, joissa puolustettiin aateliston oikeuksia, samaan aikaan kun poliittinen keskittyminen edisti ruhtinaiden mahdollisuuksia toimeenpanna Carolina-lakia, mikä hankaloitti noitasyytösten läpivientä.

Vaikka teorialla noitavainoista keinona vahvistaa puhdasoppista, ylhäältä päin tulevaa akkultuuratiota ei ole suurta määrää kannattajia, tämä päämäärä oli laajalle levinnyt valtaapitävien ja oppineiden keskuudessa. Sitä toteutettiin ajoittain myös käytännössä, kuten Rune Blix Hagenin artikkeli norjansaamelaisesta shamanismista osoittaa (*Witchcraft and Ethnicity: A Critical Perspective on Sami Shamanism in Seventeenth-Century Northern Norway*, s. 141–166). Norjan, Ruotsin ja Venäjän pohjoisosissa elävän saamelaiskansan alistaminen poliittisen vallan alle oli tavoite, joka sai Tanskan ja Norjan kuninkaan Christian IV:n käynnistämään poliittisen kontrollin ja kulttuurisen sarron toimenpiteet. Kulttuurinen sorto kohdistui erityisesti saamelaisten keskuudessa laajalle levinneisiin rituaalitaikuiden ja shamanismin perinteisiin (s. 144–146).

Gunnar W. Knutsenin essee vainon aiheista Pyreneiden niemiin noituuden historiankirjoituksessa (s. 167–190) muistuttaa keskitetystä inkvisitiosta muodos-

tuneen kuvan rajoituksista; noitaoikeudenkäyntien laillisista perusteista oli ollut epäilyksiä jo suhteellisen aikaisin. Tämä ei tarkoita, että olisi siirrytty maallisiin oikeudenkäynteihin – pikemminkin päinvastoin. Toisaalta yhteiskunta oli hyvin tietoinen tästä erosta ja yritti saada epäilyksenalaiset ensin myöntämään syyllisyytensä valtakunnan inkvisitiotuomioistuimessa, ennen kuin heitä syytettiin paikallisessa maallisessa oikeusistuimessa.

Kokoelman viimeinen teksti, Ronald Huttonin essee nykyajan noitavainoista Afrikassa, Aasiassa ja Latinalaisessa Amerikassa (s. 191–211) kiinnittää lukijan huomion historiallisesti universaalien taikuus- ja noituususkon nykyaikaisiin ilmentymiin. Hutton esittää, että nämä universaalit ilmiöt ovat edelleen ainakin jossain määrin toiminnassa jopa länsimaisissa yhteiskunnissa ja että eurooppalaisten noituuskäsitysten levittyä siirtomaavallan myötä maailmanlaajuisiksi noitien pelko voi nousta jälleen esiin jopa nykyaikaisessa yhteiskunnassa. Akateemisen tutkimuksen ei siis pidä tarkastella noitauskon ja vainon pelkkänä historiallisena höllypölynä vaan edelleen elinvoimaisena inhimillisenä tapana reagoida yhteiskunnallisiin kriiseihin.

DR. WALTER RUMMEL
LANDESARCHIV SPEYER, SAKSA

Arkista metsää etsimässä

Heikki Roiko-Jokela (toim.): Ihminen ja metsä. Kohtaamisia arjen historiassa 1–2. Met-säkustannus Oy 2012. 1. osa 372 s. ja 2. osa 388 s. ISBN 978-952-6612-00-3.

Ihminen ja metsä: Kohtaamisia arjen historiassa on ulkoisesti ko-

mea, yhteen pahvikoteloon pakattu, kaksinitäinen ja kolmen historian tutkijan kirjoittama tulkinta metsästä suomalaisten arjessa. Kirjan toimittaja on dosentti Heikki Roiko-Jokela, joka on laatinut teokseen esipuheen, eräänlaisen lukuohjeen ja samalla selityksen kirjoittajien tekemistä valinnoista. Kirja pyrkii olemaan kokonaisvaltainen yleisesitys metsänkäytön jokapäiväisestä historiasta keskiajalta nykypäivään. Näkökulma on kansallinen, joten kirjassa kerrotaan nimenomaan suomalaisten ja metsän puolen tuhatta vuotta kattavasta historiasta.

Suomalaista metsää on tätä ennen tutkittu muun muassa teollisuuden, talouden, ympäristön, hallinnon ja politiikan näkökulmista. Metsätyö, -työläiset ja -koneet ovat saaneet omat historiansa. Metsätutkimuksesta ja -opetuksesta on kirjoitettu useita yleisesityksiä. Metsää on kuvattu kirjallisuudessa ja kuvataiteissa. Tämän kirjan tarkoitus on täyttää metsähistoriaan jäänyttä arjen historian aukkua. Kirjassa lähestytään myös suomalaista metsäsuhdetta ja sitä, kuinka metsä ensin mahdollisti suomalaisten elämän ja sitten rahoitti sen.

Kirja jakaantuu kolmeen ajallisesti ja sisällöltään erilaiseen osaan. Niitä sitovat ja täydentävät Roiko-Jokelan laatimat eripituiset, metsän käytön historiaa valottavat tekstilaatikat. Ensimmäisestä osasta ja niteestä vastaa Jaana Luttinen, joka on kirjoittanut osuuden ”Metsän hahmottaminen ja haltuunotto (1500–1850)”. Toiseen niteeseen on painettu Erkki Laitisen kirjoitus ”Luontoistaloudesta kaupalliseen metsätalouteen (1850–1950)” ja Janne Haikarin tulkinta ”Metsän muuttuva merkitys (1950–2000)”. Kirjoittajien tyylit poikkeavat hieman toisistaan. Jaana Luttinen kirjoittaa lähinnä kulttuurihistoriaa. Hän käyttää läheintään muistelmia, päiväkirjoja ja kirjallisuutta. Erkki Laitisen vuosien

1850–1950 kehityskulkuja koskeva osuus on puolestaan talous- ja sosiaalishistoriaa. Mukana on myös kansatieteellistä otetta ja väliin tarkkaa paikallisyhteisökuvasta. Monipuolisena ja varmana kirjoittajana tunnettu Laitinen kirjoittaa tällä kertaa teollisen metsätalouden läpimurrosta. Toisen niteen toinen osa poikkeaa tyyllisesti edellisistä, sillä Janne Haikari pyrki metsäsuhteen muutoksessa laajempaan koko suomalaista yhteiskuntaa koskevaan analyysiin. Mukana tulevat aiempia lukuja vahvemmin sosiaalitaloudelliset ja yhteiskunnalliset näkökulmat. Haikari tarkastelee metsän arkisuutta myös vapaa-ajan kautta. Hän käsittelee luontomatkoja, metsiä elinympäristönä ja metsänkäytön ristiriitoja.

Kaikki kirjoittajat ovat Jyväskylän yliopiston historian laitoksen kasvattajia. Kirjapaketti onkin osa Jyväskylän yliopiston ja Suomen Metsähistorian Seuran ja Metsämiesten Säätiön pitkäaikaista yhteistyötä, jonka seurauksena on syntynyt jo aiemmin monia näyttäviä julkaisuja. Rahassa ei ole tämänkään teoksen painatuksessa säästelyä. Kirjan monet taulukot, hakemistot ja lähdeluettelot on laadittu hyvin, taitto on ilmavaa ja painojälki kaikkineen laadukasta. Kuvia on haettu monipuolisesti eri museoista ja arkistoista. Mukana on valokuvien lisäksi maalauksia, karttoja, lehtileikkeitä ja esimerkiksi kirjojen kansia. Värikuvia on useita. Mustavalkoiset kuvat on säilytetty ruskeiksi, jolloin kirjaan on saatu tarkoituksellisen vanhahkava sävy. Kuvia olisi voinut kuitenkin olla enemmän etenkin, kun tiedetään Suomen museoiden metsäaiheisten kuvien suuri lukumäärä. Ensimmäisessä niteessä on käytetty runsaasti Pehr Kalmin ajan graduuiväitöskirjojen tekstiansia. Tätä valintaa ei voi pitää onnistuneena: yhden tai kaksi kansikuvaa vielä katsoo, mutta loput ovat auttamatta tylsiä. Saman in-

formaatioarvon olisi saanut lähdeluettelosta tai laatimalla väitöskirjoista oman taulukkonsa.

Kirjoittajat ovat historiantutkijoita ja historiallinen lähestymistapa on tuonut mukanaan eräänlaisen sisäänkirjoitetun modernisaation kehityskertomuksen, jossa metsänkäyttö ja arkinen metsäsuhte ikään kuin jalostuisivat lähestyttäessä nykyaikaa. Menneen ajan metsänkäyttöä arvioidaan nykyajasta käsin ja nykyajan painotuksin. Kirjassa toistuu paikoin, jopa otsikkoja myöten, suomalainen metsämiespuhunta. Sen keskeisiä ilmaisuja ovat ”tuhlaileva metsän käyttö”, ”haaskaus”, ”kansallinen muisti”, ”meidän metsämme”, ”metsät ovat Suomen rikkaus” ja jonka kuvastoon kuuluvat mies ja saha tai kirves, mies ja hevonen tai mies ja uittokeksi. Metsä on tässä maailmassa ennen kaikkea hyödynnettävää puuta, kun sitä vastoin eliöstö, eläimet ja kasvit – siis metsä kokonaisuutena – jää taustalle.

Koska toimintakentäksi on hahmoteltu Suomi ja toimijoiksi suomalaiset, metsiä tarkastellaan kansallisena luonnonvarana osana muuttuvaa suomalaista yhteiskuntaa. Kirjassa käydään systemaattisesti läpi (pohjoisen havu-) metsän haltuunotto metsästyksestä, kaskeamisen, tervan- ja sydenpolton kautta sahaukseen, laivanrakennukseen ja päädytään suurteollisuuteen. Omina lukuinaan käsitellään muun muassa potaskanpolttoa, porolaitumia, parkinkiskontaa, metsälaiduntamista, marjastusta ja sienestystä. Kirjassa käytetty jaksotus on ymmärrettävää, mutta kokonaisuudesta syntyy pakosta käsikirjamainen katsaus, kun jokainen metsänkäyttötapa saa oman pienen lukunsa. Suomen luonnonmaantieteellisen laajuuden ja ilmastollisten erojen mukanaan tuomat kulttuuriset vaihtelut jäävät erittelemättä. Käsikirjamaisuus ei ole välttämättä teoksen heikkoutta, sillä lukija pääsee kir-

jan eri lukujen ja näitä lukuja tukevien hyvien kirjallisuusvalintojen vuoksi eri teemojen jäljille ja voi näin täydentää tietoaan. Sen sijaan kokonaiskuva eri aikakausien arkisesta metsänkäytöstä lukijan on hankala hahmottaa. Myös arkisten käyttötapojen keskinäiset suhteet jäävät havaitsematta. Metsän hahmottamista, metsään liittyvää tapakulttuuria ja uskomusmaailmaa ei onnistuta täysin sitomaan omiin aikoihinsa, vaan ne jäävät esimerkinomaisiksi. Kirjassa ei myöskään erotella järjestelmällisesti kulttuurisia eroja maan eri osien välillä, metsänkäytön erilaistumista ei korosteta, eikä myöskään luonnonmaantieteellisiä tai ympäristöllisiä eroja juuri käsitellä. Kirja on silti kiinnostava ja se avaa lukuisia jatkokysymyksiä: Muuttiko ihminen esimerkiksi eri aikoina ja eri käyttötarkoituksiaan varten metsää, jotta se tuottaisi parhaan hyödyn. Millainen olisi paras mahdollinen arkisen monikäytön metsä?

Kirjoittajat ovat lähestyneet metsää teemoittain. Vaihtoehtoisena tapana olisi voitu käyttää kuvauksia metsän käytöstä vuoden kuluessa eri puolilta Suomea: miten metsää käytettiin talvella, keväällä, kesällä ja syksyllä? Ehkä olisi voitu kokeilla metsäelämäkertoja, joissa metsä olisi kulkenut osana ihmisen elämäntaaraa. Muutamin kohdin kirjassa on tällaiseen ratkaisuun pyritty, mitä on pidettävä ansiona. Syntynyt kokonaiskuva olisi saattanut olla toinen, jos kirjoittajiksi olisi valittu historian ammattilaisten rinnalle myös kulttuurintutkijoita. Näin näkökulma olisi osin rikastunut. Ehkä näin olisi käsitelty tarkemmin myös metsän tuottamaa aineetonta kulttuuriperintöä ja vaikka kysymystä, miksi metsä on Suomessa niin miehinen. Miten on muotoutunut se metsäkulttuuri, joka on jättänyt talousmetsän miehille. Mikä on ollut naisten metsänaiset? Missä ovat metsän naiset? Ovatko he vain marjanpöimijöitä ja sienestäjiä?

Kirjassa pyritään lähestymään tavallista ihmistä. Historiankirjoitus on kuitenkin sidoksissa lähteisiin. Ensimmäisen osan henkilöhakemistossa ei ole yhtään Korhosta, Virtasta tai Mäkistä. Suomen kymmenen yleisimmän sukunimen listalta löytyy yksi; hän on Koskinen, Yrjö-Sakari. Toiseen osaan, jossa henkilön nimiä mainitaan puolta vähemmän, hakemistoon ovat päässeet Mäkelä (kirjailija Matti Mäkelä), Laine (elokuvaohjaaja Edwin Laine) ja Heikkinen (professori Sakari Heikkinen). Kirjan nimeltä mainitut toimijat ovat pääasiassa säätyläisiä, virkamiehiä, taiteilijoita ja oppineita, jotka ovat tuottaneet ne lähteet, joita kirjoittajat käyttävät, ja joihin he viittaavat.

Ihminen ja metsä -kirja on monipuolisuudessaan ja laajuudessaan eräänlainen metsähistorian vastaus laajoille ja moniosaisille Suomen talous-, kulttuuri-, tieteen- ja maatalouden historioille. Lähtökohta on ollut kunniakas, sillä kirja pyrkii kokonaiskuvaan, asettamaan arkisen metsänkäytön osaksi suomalaisen metsätalouden suurta kertomusta.

FT, DOSENTTI ISMO BJÖRN
ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Hallittu esitys Oulunkylän rakentamisen vaiheista

Anja Kervanto Nevanlinna: Oulunkylä – Äggelby. Vanhan huvilakaupungin aikakerrostumat. Oulunkylä-Seura 2014. 239 s. ISBN 978-952-93-3722-4.

Kaupunkihistoria jatkaa nousuaan paikallishistorian kentässä, ja kaupunkilaiset kiinnostuvat omasta

historiastaan sitä enemmän mitä kaupungeille kertyy ikää. Oulunkylän vaiheista julkaistu teos on syntynyt alueen asukkaiden halusta syventää oman kotiseutunsa tuntemusta. Tutkimuksen käynnistäjänä on toiminut Oulunkylä-Seura, ja hanketta on voitu edistää hyvien resurssien turvin. Tekijäksi valittiin ammattitutkija Anja Kervanto Nevanlinna, jolle Koneen Säätiö soi työtä varten yli kaksivuotisen apurahan. Tuloksena on tasapainoinen teos, joka kuvaa johdonmukaisesti Oulunkylän vaiheita 1800-luvun lopulta 2010-luvulle.

Teoksessa on hyvä johdanto. Se määrittelee käsillä olevan tutkimuksen tarkoituksen selkeästi ja esittelee kaupunginosaa koskevaa aiempaa tutkimusta ja kirjallisuutta. Painopisteeksi on määritely Oulunkylän rakentamisen ja kaavoittamisen historia, koska sen näkökulmasta kaupunginosaa ei ole aiemmin laajemmin tarkasteltu.

Toisaalta rakennetun ympäristön kehitystä hahmottaessaan teos toimii luontevasti historiaa kokoavana yleisesityksenä, jonka tarjoama taustaa vasten esimerkiksi erilaiset muistelmateokset, koetun ja muistetun kaupunkielämän dokumentit avautuvat entistä paremmin.

Tutkimuksen rakenne on kronologisuudessaan jämäkkä ja otsikot ovat teräviä. Sisällysluettelosta hahmottuu historian suuri linja. Valveutunut lukija löytää otsikoiden kautta hyvin eri aikakausiin ja niiden erityiskysymyksiin. Oulunkylän kehitys maalaiskylästä kaupunginosaksi alkoi junaradan rakentamisesta. Helsingin ja Hämeenlinnan välisen radan varteen nousi ensin pysäkki tavaraliikenteelle vuonna 1873, ja seuraavalla vuosikymmenellä alkoi matkustajaliikenne. Vuonna 1887 Helsingin pitäjään kuuluneeseen Oulunkylään pääsi Helsingin kaupungin päärautatieasemalta junalla seitsemässätoista minuutissa. Radan varressa Oulunkylästä kehittyi kaupungin-

osa tyypillistä aluekehityksellistä kaavaa mukailleen.

Ensi vaiheessa alueelle levisi huviloita, seurahuone ja kylpylä. Säätyläiset, porvarit, upseerit ja virkamiehet saivat 1900-luvun alussa kiihtyvällä tahdilla naapureikseen työväestöä, kun pääkaupunkiin työn toivossa muuttaneet suomalaiset etsivät edullisia tontteja ja vapaampia rakennusoloja Helsingin kaupungin rajojen ulkopuolelta. Pasilan ja Haagan ohessa Oulunkylästä kehittyi Helsingin pitäjän ensimmäinen taajaväkinen yhdyskunta vuonna 1907. Väkiluku jatkoi kasvuaan, ja Oulunkylä itsenäistyi omaksi kunnakseen vuonna 1921. Vuoden 1946 alusta alkaen se liitettiin osaksi Helsinkiä.

Teksti on luontevaa, eikä sisällyksessä juuri eksytä harhapoluille. Alueen asukkailla saattaa luonnollisesti olla omat tulkintansa kotiseutunsa kehityksestä, mutta Kervanto Nevanlinnan huolellinen lähdetyö antaa joka tapauksessa selkeät perusteet tulkinnoille. Hän pystyy monessa kohdin tukeutumaan aiempaan Oulunkylää ja Helsinkiä koskevaan kaupunkihistorialliseen tutkimukseen, mutta toisaalta hänen on täytyntä käydä läpi myös runsaasti kaupunkisuunnittelun aineistoa, karttoja ja valokuvia.

Ainoa kohta, jossa teoksen argumentaatio jää ohueksi, on Oulunkylän "eurooppalaisuus". Kervanto Nevanlinna korosta kaupunginosan historiallisen kehityksen eurooppalaista kontekstia johdantoluvussa ja päätännässä, mutta kytkös jää lopulta jossain määrin ilmaan. Kaupunginosan asteittainen kasvuprosessi noudattaa toki yleismaailmallista kaavaa, ja sen asujaimistoon on jo varhain lukeutunut edustajia monista kansallisuuksista, mutta vakuutellut kaupunginosan historian eurooppalaisuudesta tuntuvat lähinnä idealistisilta iskulauseilta, joilla rakennetaan "suomalaisuuteen" nähden vastakohtaista identiteettiä. Tee-

man korostus selittynee osaksi kirjoittajan aiemmilla tutkimuksilla, joissa samaa aihetta käsitellään mielekkäämmässä yhteyksissä ja painavammilla lähteillä. Kokonaisuutta silmällä pitäen aihe ei kuitenkaan korostu liiaksi.

Teos on visuaalisesti hillitty, mutta tyylikäs. Se on taitettu hyvin, ja runsas kuvitus palvelee teoksen tavoitteita.

FT JANNE HAIKARI
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Edistysuskon historiaa amerikkalaisittain

Henna-Riikka Pennanen: Material, Mental, and Moral Progress. American conceptions of Civilization in Late 19th Century Studies on "things Chinese and Japanese". Jyväskylä Studies in Humanities 241. Jyväskylän yliopisto 2015. 432 s. ISBN 978-951-39-6032-2.

Kun nykyään puhumme kulttuurisista kohtaamisista, sata vuotta sitten eurooppalaiset ja amerikkalaiset tarkkailivat maailmalla liikkueissaan sivilisaatioiden edistyneisyyttä. Rotu, naisen asema, rikollisten kohtelu, mikä milloinkin sopi mittariksi, jolla useimmiten saavutettiin yksituumainen tulos: "länsimainen sivilisaatio" oli ylivertainen – ja muut seurasivat perässä, jos vain ymmärtäisivät asettua jonoon.

Tutkijat ovat lähestyneet 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen sivilisaatiokäsityksiä ja kulttuurista vuorovaikutusta monenlaisin aineistoin ja monenlaisista teoreettisista lähtökohdista. Matkakirjallisuuden tutkimus on ollut

pitkään suosittua, samoin kolonialististen yhteisöjen ja käytäntöjen tutkimus. Henna-Riikka Pennasen väitöskirjan tarkoituksena on ollut selvittää, mitä sivilisaatio ja sivistys/sivistyneisyys (*civilization, being civilized*) merkitsivät amerikkalaisille 1800-luvun jälkipuoliskolla. Kirjavasta joukosta Kiinaa ja Japania kuvanneita amerikkalaisia tekijä on valinnut kuusi henkilöä ja tutkinut heidän kirjoituksiaan kielen, sanavalintojen, ilmausten ja taustalla vaikuttavien kontekstien avulla. Pennasen tutkimus onkin sekä kulttuurisen vuorovaikutuksen historiaa että aate- ja käsitehistoriaa. Näistä traditioista nousevat myös tutkimuksen lähtökohdat ja teoreettiset työkalut. Sivilisaation käsite on määritelty Reinhart Koselleckia mukaillen avainkäsitteeksi, ja lisäksi on identifioitu joukko vastakäsitteitä, joiden avulla aineistoa on analysoitu johdonmukaisesti.

Tutkimusongelmat ovat haastavia ja hyvin problematisoituja. Amerikkalaisten sivilisaatiokäsitysten tutkiminen on keskeistä, koska juuri Yhdysvaltojen merkitys Itä-Aasiassa kasvoi 1800-luvun lopulta alkaen. Tavoitteena ei kuitenkaan ole ollut tutkia kirjoittajien representaatioita sinänsä vaan keskustella teksteissä avautuvista sivilisaatiokäsityksistä. Niiden tutkiminen onnistuu parhaiten selvittämällä, mitä amerikkalaiset näkivät, kun katsoivat kulttuurisesta peilistä 'toisia'.

Johdannossa Pennanen käy ansiokkaan keskustelun tekijöistä (kansallisuus, etnisyys ja etnosentrismi, aiempi tietämys ja orientalismi), jotka vaikuttivat tutkittujen asiantuntijoiden teksteihin ja näkemyksiin, sekä siitä, mitä he niiden valossa edustivat. Tutkitut kirjoittajat pyrkivät tuottamaan tietoa tiedon vuoksi ja nousemaan sen avulla Kiinan ja Japanin asiantuntijoiksi. Siten he edustivat ennen muuta itseään, ja samalla amerikkalaisten näkemyksiä –

vaikka emme pääsekään käsiksi heidän teostensa vaikuttavuuteen. Enää ei ole mahdollista tutkia niiden vastaanottoa ja voimaa muokata amerikkalaisten mielipiteitä ja kuvaa Kiinasta ja Japanista. Sen sijaan voi tutkia niistä rakentunutta diskurssia – sana, jota Pennanen tutkimuksessaan tosin välttää.

Sen sijaan Henna-Riikka Pennanen ankkuroi tutkimuksensa vaakuuttavasti käsitteelliseen analyysiin. Hän nojautuu erityisesti João Feres Júniorin typologiaan vastakäsitteistä (*counter concepts*), kun tarkastellaan "kulttuurisia toisia". Myös keskustelu kontekstualisoinnin merkityksestä ja kontekstuaalisista tasoista on huolellisesti toteutettu. Konteksti käsitetään problematisoitavaksi eikä taustoitettavaksi, jotta voidaan tutkia kunakin kirjoittajan julkaistujen tekstien suhdetta hänen intentioihinsa, elämäänsä, yhteiskuntaan, kulttuuriin, muihin teksteihin ja diskurssimuotoihin.

Ajallisesti tutkimus rajautuu Kiinan oopiumisodista 1840-luvulta 1900-luvun alkuun, jolloin Kiinassa tapahtui boksarikapina ja Japani aloitti ekspanstiivisen ulkopoliittikan. Työn vertaileva ote toimii hyvin. Kiinaa ja Japania kuvaavia tekstejä verrataan toisiinsa, ja toisaalta kaikkia tekstejä verrataan keskenään. Näkyviin piirtyy, miten ankaralla tavalla amerikkalaiset vertasivat ei-valkoisia valtioita ja kansakuntia toisiinsa ja edelleen omaan länsimaiseen sivilisaatioonsa.

Tutkimuksessa on analysoitu yli 20 teosta ja useita artikkeleita. Kiinaa kuvanneet Samuel Williams, William Martin ja Arthur Smith sekä Japanista kirjoittaneet William Griffis, Percival Lowell ja Lafcadio Hearn on valittu sillä perusteella, että heidät tunnistettiin jo omana aikanaan näiden kulttuurien asiantuntijoiksi. Pennanen käsittelee perusteellisesti heidän julkaisujensa tendenssejä ja taustaoletuksia, kuten uskonnollisuutta (protestanttinen kristillisuus), suku-

puolta (kaikki miehiä) ja etnisyyttä (kaikki valkoisia).

Lähdemateriaalin valinnan osalta voi myös esittää kaksi kriittistä huomiota. Mainittujen kuuden asiantuntijan kirjoituksia luettiin ja siteerattiin aikanaan laajasti, ja he olivat kiistatta alan auktoriteetteja. Laajaa Kiinasta ja Japanista kirjoitaneiden amerikkalaisten joukkoa ja julkaisujen lajityyppejä olisi kuitenkin voinut luonnehtia tarkemmin ja kertoa millaisesta poolista heidät on valittu. Sukupuolen näkökulmasta tutkittujen joukko puolestaan on vino, eikä naisten pois jättämiselle esitetty perustelu täysin vakuuta.

Pennanen analysoi aineistoa sekä määrällisesti että laadullisesti ja tekee huolellista työtä. Painopiste on sivilisaatioon yhdistettyjen käsitteiden ja ilmausten laadullisessa analyysissä, jota määrällinen ja semanttinen tarkastelu ohjaa ja perustelee. Myös vastakäsitteiden identifiointi osana sivilisaatiokäsitysten hahmottamista toimii erinomaisesti: esimerkiksi kuvainpaloista vastaan todellinen uskonnollisuus (s. 208), ja kiinalaisten ja japanilaisten kuvaaminen lapsina ja lapsellisina vastakohtana länsimaisille ja kypsille aikuisille (s. 306). Pennanen käy myös huolellista vuoropuhelua aiemman tutkimuksen kanssa ja osoittaa tutkivansa tutkimuskenttään hyvin.

Tutkimus vastaakin esitettyihin kysymyksiin tarkasti. Sivilisaation käsite merkitsi ensinnäkin makrotason ilmiötä eli alueellista kokonaisuutta, toiseksi mikro- eli yksilötason sivistyneisyyttä ja kolmanneksi dynaamista sivilisaatioprosessia, joka liittyi kiinteästi edistysuskoon. Vähimmälle huomiolle on jäänyt tutkimuksen ensimmäinen kysymys: mitä sivilisaatio tai sivistyneisyys merkitsi aikakauden amerikkalaisille? Kuuden kirjoittajan sivilisaatiokäsitykset olivat varsin yhteneväiset, mutta niitä olisi voinut peilata vahvemmin Yhdysval-

tojen tilanteeseen ja aatteelliseen ilmapiiriin.

Tutkimuksen kahdeksasta luvusta muodostuu yli 400-sivuinen teos. Rajausta on, kuten todettua, silti onnistunut ja käsittely sekä perusteellista että ansiokasta. Tutkimuksen käytettävyyttä olisi kuitenkin parantanut tiiviimpi esitystapa. Aineistoa on ”vain” kuudelta kirjoittajalta ja kohteena olevat ilmiöt alkavat toistua ja saturoitua perusteellisessa käsittelyssä, erityisesti kolmessa viimeisessä luvussa (5–7), joissa valittuja tekstejä ruoditaan aina, kun sivilisaatiokäsitykset tulevat esiin. Niistä on samalla tullut hiukan kuvailevia. Lukija vakuuttuisi analyysin pitävyydestä ja tulkinnan perusteluista napakamallakin erittelyllä.

Huolellisuus ja tarkkuus ulottuvat myös ilmaisuun: englannin kieli ja tyylit ovat kirkasta ja sujuvaa ja tekstiä on nautinto lukea. Tuhdin teoksen punainen lanka – tutkimustehtävän ja valittujen teoreettisten lähtökohtien varassa eteneminen – kantaa työtä kauttaaltaan. Aasian suuret kansakunnat Kiina ja Japani nousivat amerikkalaisten asiantuntijoiden kynästä esiin monella tavalla edistyneinä, suorastaan korkeakulttuurisina, vaikka jäivätkin viime kädessä länsimaisen sivilisaation varjoon.

FT, DOSENTTI SEIJA JALAGIN
OULUN YLIOPISTO

Ansiokas teos Suomesta Ranskan ulkopolitiikassa

Louis Clerc: La Finlande et l'Europe du Nord dans la diplomatie française. Relations bilatérales et intérêt national dans les considérations finlandaises et nordiques des diplomates et militaires français 1917–1940. P.I.E. Peter Lang 2011. 381 s. ISBN 978-90-5201-750-1.

Louis Clercin väitöskirjaan pohjautuva teos Suomen ja Pohjois-Euroopan asemasta ranskalaisessa maailmansotien välisessä diplomaatiassa on ajankohtainen, kun sata vuotta on vierähtänyt maailmansodan ja itsenäistymisen vaiheista. Vaikka suurvalta-Ranska on ”perinteisesti” katsonut Pohjolaan Ruotsin ja Venäjän takia, sekin on totta, ettei Pohjoismaita, eikä etenäkään Suomea tunneta nyky-Ranskassa sivistyneimmälläkään tasolla. Ranskalainen kohtaa paljon useammin historian tutkimuksen pohjoismaisesta suhtautumisesta Ranskaan. Siksi tutkimus Suomesta ja pohjoisesta ulottuvuudesta ranskalaisin silmin ansaitsee jo pelkästään käänteisen näkökulmansa takia tulla huomioduksi. Sattumaa on, että ensimmäinen Suomeen liittyvä tutkimus P. Langin kansainvälisten kysymysten sarjassa on ranskalaisen tuoma kontribuutio.

Onko Suomesta sitten kiinnostuttu Ranskassa? Kyse on eri aikakausina esillä olleista geopolittisistä painotuksista, ei ”ikuisesta” ranskalaisesta psykologiasta. Clerc tahtoo puhkaista myytin siitä, että Suomi on kaukainen maa, jolla ei ole ollut merkitystä Ranskan ulkopolitiikassa. Hänelle Suomen vaiheiden tarkastelu ranskalaisen moniaalle katsovan ulkopolitiikan nä-

kokulmasta 1900-luvun alusta vuoteen 1940 tarjoaa hedelmällisen tutkimuskohteen, joskin hän kokee olevansa tässä työssä harvalukuisessa joukossa. Hän kohdentaa hyväntahtoista kritiikkiään J.-B. Durosellen ja F. Bédaridan suuntaan, jotka eivät ”tähdentäneet” ymmärrystään katseen laventamisesta eivätkä ”pysähtyneet” tämänsuuntaisten oivallustensa kohdalla.

Clerc näkee Ranskan kiinnostuksessa ”Suomen-kysymykseen” kolme eri päävaihetta – aina vuosisadanvaihteen 1900 suomalaisen yksikön tuottamasta hämmennyksestä uuden valtion kanssa solmittavien suhteiden luonteeseen ja edelleen 1930-luvun lopun tilanteeseen. Kiinnostavaa on, että tutkimuksen mukaan ranskalaiset näyttävät usein muodostaneen näkemyksensä Suomesta suomalaisten itsensä antaman informaation perusteella.

Clerc nostaa esiin Ranskan ja yleensä Pohjois-Euroopan, ei siis ”Pohjoismaiden”, suhteet. Suomalaisen lukijan silmään tämä *Pohjoinen* näyttättyy kuitenkin hiukan liian määrittelemättömältä. Samoin olisi ollut kiinnostavaa syventyä Venäjä-kuvaan Ranskassa, sillä juuri Neuvostoliitto on tärkeässä asemassa ranskalaisessa päätöksenteossa. Koko periodin kehukseksi nousevat ne ajankohdat, jolloin antibolsevismi määritteli ranskalaista keskustelua: 1917–1920 ja 1939–1940.

Tihein lähdeviitauksin varustettu kronologinen tutkimus on tapahtumakeskeinen ja sillä on varsin perinteiseltä tuntuva jäsentely aikaan ennen suomalaista itsenäisyyttä, rauhan vuosikymmeniin ja sodan tuomaan kriisi aikaan. Esillä on silti ihmisten psykologisia motiiveja oivaltavasti huomioiva tutkimusote. Se tarjoaa klassisen ranskalaisen kerronnan, jossa pedantti rakkaus yksityiskohtia kohtaan yhdistyy laajan kaaren tavoitteluun. Erityisesti arkitutkijana ansioitu-

nut Clerc ottaa kiitettävästi esiin myös unohdettuja painettuja lähteitä. Kirjallisuuslistaa olisi voinut jatkaa, mutta sen rikkaus saa pohtimaan kokonaisia uusia tutkimusteemoja.

Kirjan toisessa luvussa Clerc syvennyy hetkeksi niihin representatiivisiin ja lähtökohtiin, joita Ranskan ja Suomen välillä liikkui tasavallan alkuvuosikymmeninä. Tässä piilee häiritsevä harha: usein unohdetaan, että toimijoilla ja jopa rakenteilla oli esihistoriansa. Ennen tutkittavan ajanjakson alkua luotiin se pohja, jolla 1910-, 1920- ja 1930-luvuilla samoiltiin keskinäisen ymmärryksen ja epäluulon metsissä. Tähän menneisyyteen olisi voinut lyhyesti viitata. Kun käsiteltävä ajanjakso alkaa täsmällisesti vuodesta 1900, jäävät johdannossa luvutut inhimillisen elämän tarkastelut lupauksiksi, joita ei täysin pidetä eikä tarkastelu muun kuin valtiollisen tason avulla täysin toteudu.

Clerc on muutenkin kunnianhimoinen yrityksessään yhdistää kolme erilaista ja erillisesti toimivaa tutkimustraditiota: ranskan-kielisen, suomalaisen ja englanninkielisen. Tutkimus on myös puheen- vuoro pienten ja suurten valtioiden suhteesta, missä Clerc onnistuu hyvin. Toivoisin tälle teokselle ranskalaisista menestystä, mikä edesauttaisi molempien maiden syvempää ymmärrystä. Toisaalta kirja olisi suomennettava. Ranskan kieli ei nimittäin, Werner Söderhjelmiläisen kulttuuripessimismin vallatessa mieleni, suoranaisesti tuo kirjan tärkeitä teemoja suomalaisten lukijoiden tietoisuuteen. Kaiken kaikkiaan Clercin tutkimus on tyyli- puhdas, huolellinen ja älykäs esitys, joka ehdottomasti lunastaa paikkansa ei-nationalistisesti kirjoitettujen eurooppalaisten historian- tutkimusten yhä enenevässä joukossa.

FT KRISTINA RANKI
HELSINGIN YLIOPISTO

Neuvosto- sotavangit Suomessa

Mirkka Danielsbacka: Vankien vartijat. Ihmlsijain psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941–1944. Helsingin yliopisto 2013. 329 s. ISBN 978-952-10-9352-4.

Mirkka Danielsbackan väitöskirja tutkii, mitkä seikat vaikuttivat neuvostosotavankien kohteluun ja kuolleisuuteen jatkosodan aikana. Erityishuomion kohteena on sodan alussa ilmennyt korkean kuolleisuuden vaihe. Sen syiksi paljastuvat muun muassa sotavankien käyttöhyödyn korostus, epäinhimillistä viholliskuva, kostomotivit sekä sotavankiorganisaation mahdollistama vastuun välttely. Kun korkea kuolleisuus kääntyi laskuun alkuvuonna 1942, taustalla vaikuttivat muun muassa vankien oloihin kohdistunut kansainvälinen huomio ja sodan kulku.

Danielsbackan teos yhdistää kaksi perustavaa tutkimuksen lähestymistapaa. Se on historiallinen tutkimus, joka nojaa tapahtumien tarkkaan kuvaukseen. Toisaalta teos ammentaa teoreettisen innoituksensa evoluutioteoreettisesta, sosiaalipsykologisesta viitekehuksesta. Tutkimus yhdistääkin kiintoisalla ja onnistuneella tavalla idio- grafisen ja nomoteettisen tiedonintressin. Empiirinen aineisto herää eloon teoreettisen kehityksen kautta, kun rakenteellisten, poliittisten ja institutionaalisten ratkaisujen kohdalla relevantit välittävät vaikutusmekanismit saavat tulkinnan evolutionaaristen alttiuksien kautta.

Parhaiten teoksen teoreettinen viitekehys toimii osassa, jossa tarkastellaan vankien maatilasijoittelun yhteyttä vankien kohteluun ja ravitsemukseen. Kyseessä on oikeastaan niin sanottu luonnollinen

koe (*natural experiment*), jota ei voisi toteuttaa normaalina koeasetelmana. Mitä tapahtuu, jos valtio erottaa avioparit toisistaan pakotamalla miehen pois kotoaan (rintamalla) ja tuo tilalle toisen, entuudestaan tuntemattoman miehen (maatilalle sijoitettu sotavanki)? Kuten Danielsbacka osoittaa, tilanne käynnistää samanaikaisesti useita ja eri suuntiin vaikuttavia sosiaalipsykologisia mekanismeja, esimerkiksi inhimillistämiseen ja toisaalta mustasukkaisuuden tunteeseen perustuvia reaktioita. Analyysi on vakuuttava, koska asetelma antaa tukea teoreettiselle viitekehyskelle ei-tautologisella tavalla.

Danielsbackan tutkimus kytkeytyy teoriakehityksensä kautta yhteiskunta- ja ihmistieteiden viimeaikaiseen kehitykseen, jota leimaa monitieteisyys ja tieteenalarajojen ylittäminen. Historiallisesti vaihtelevia selitystekijöitä tutkittaessa on tärkeää huomioida paitsi rationaalinen edun tavoittelu myös evolutionaaristen käyttäytymis-, kognitio- ja tunnealltiuksien mahdollinen kausaalinen ja välittävä rooli. Kiinnostavaa on, että Danielsbacka liittyy psykohistoriaan evoluutio-psykologisen perspektiivin. Psykologia voi siis toimia nojaten erilaisiin psyyken vakauden jänneväleihin, kuten varhaisten elämäntapojen luomaan vakautteen tai evolutionaarisen, superpitkän keston vakautteen. Viime aikoina nämä ilmiöt ovat nousseet esille, kun käyttäytymistaloustiede (*behavioral economics*) on antanut "salonkikelpoisen" tavan puhua ihmisen irrationalisuudesta. Toivottavasti Danielsbackan työ lisää historian metodologian ja teorian tutkijoiden kiinnostusta vakautta aiheuttavien tekijöiden luonteen selvittämisestä.

1. Yritin osaltani stimuloida kiinnostusta poleemisessa esseessäni "Alamaailman pitkä kesto". Ks. Janne Kivivuori, *Rikollisten vefjeys*. Krimino-

Kevään 1942 korjausliike, sotavankiuolleisuuden kääntäminen laskuun, muistuttaa kontrollipoliitiikan myöhempää kehitystä maasamme sodan jälkeen. Niinpä Danielsbacka osoittaa, että sotavankipoliitiikkaan vaikuttivat muun muassa huoli maamme kansainvälisestä maineesta sekä humaani-suuteen liittyvä argumentaatio. Suljettuihin laitoksiin (vrt. vankileiri) näyttää liittyvän kielteisiä sosiaalipsykologisia mekanismeja, jos niitä verrataan yhdyskuntapalveluun (vrt. maatilasijoitus). Tätä kautta työllä on jopa ajankohtaisia käytännön implikaatioita perustutkimuksellisten ansioiden ohella. Myös nykykontrollin tutkimus voisi hyötyä institutionaalisten ratkaisujen ja moraalitunteiden välisen suhteen peilaamisesta siten kuin Danielsbacka tekee.

Kuten kaikissa tutkimuksissa myös tässä työssä on eräitä puutteita. Vaikka Danielsbacka viittaa retributiivisiin moraalitunteisiin ja muun muassa Axelrodin klassisiin peliteoreettisiin tutkimuksiin, kostomotiivin käsittely jää melko ohueksi. Metodologian kannalta käy selväksi: jos historian tutkijat jatkavat sotavankiaihheen käsittelyä, jatkossa on syytä ottaa käyttöön kvantitatiiviset monimuuttujamenetelmät. Tällä historian saralla datatilanne näyttäisi mahdollistavan määrälliset analyysit, kuten Danielsbacka toteaa.

Kaiken kaikkiaan viihdyin erittäin hyvin Danielsbackan työn äärellä. Hän onnistuu yhdistämään kaksi aspektia: historiallinen tapahtumaketju on samanaikaisesti sekä poliittis-institutionaalisesti kehittyvää tapahtumahistoriaa että yksilötason psykologisten prosessien ehdollistamaa ja välittämää. Kokonaistulkinta on innovatiivinen. Ainakin sotavankien maatala-

logisia näkökulmia rikollisten sosiaalisuhteisiin. Acta Poenologica 11. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus 2011, 99–119.

sijoituksia koskevasta osasta kannattaisi laatia englanninkielinen artikkeli, se kiinnostaisi varmasti sekä historiantutkijoita että sosiaalietilöijöitä kansainvälisesti.

VTT, TUTKIMUSJOHTAJA
JANNE KIVIVUORI
HELSINGIN YLIOPISTO

Rivitalo asumisen muutosten kuvaajana

Riitta Nikula: Suomalainen rivitalo. Työväenasunnosta keskiluokan unelmaksi. SKS 2013. 252 s. ISBN 978-952-222-568-9.

Taidehistorian emeritaprofessori Riitta Nikulan teos suomalaisen rivitalosuunnittelun, -rakentamisen ja -asumisen historiasta on ollut tekijälleen mittava urakka jo siksi, että tutkimus perustuu sekä lukuisiin arkistolähteisiin että Nikulan vuosia kestäneeseen kenttätööhön ja hänen itse kuvaamaansa valokuva-aineistoon. Nikulan urakkaa ei ole helpottanut se, että hän sitoo suomalaisten rivitalojen kehityksen vahvasti ja kunnianhimoisesti eurooppalaisen ja erityisesti pohjoismaisen asuntosuunnittelun tavoitteisiin ja kehitykseen. Tämä taustoitusta nostaa työn rivitalosuunnittelun tarkastelusta kiinnostavaksi suunnitteluideologioiden kehyskertomusten valottajaksi.

Nikula asettaa tehtäväkseen tarkastella yhden rakennustyyppin kautta 60 vuoden mittaista ajanjaksoa Suomen asuntorakentamisessa ja asemakaavoituksessa. Niinpä hän ei keskity rakennustyyppin tyyllillisen kehityksen kuvaamiseen, vaan tarkastelee enemmänkin kaavoituksen, rakennushank-

keiden käytännöllisten tavoitteiden sekä osittain myös käytettyjen teknisten ratkaisujen vaikutusta suunnitteluun ja lopputulokseen. Tämä näkökulma on virkistävä ja tuo tarkasteluun syvyyttä sekä kytkee aiheen monipuolisesti eri tieteenalojen tutkimukseen. Monipuolisuus näkyy myös mittavana kotimaisena ja kansainvälisenä lähde- ja kirjallisuusaineistona; mukana on myös tuoreinta saksankielistä tutkimusta, jota arkkitehtuuritutkimuksessa hyödynnetään nykyisin harmittavan vähän. Eurooppalaisen taustan avaaminen tarkentaa näkökantoja tutkimuskohteeseen. Arkkitehtuuri ei Nikulan tutkimuksessa näyttäydä korkealentoisena taiteena vaan arkisena ajan ilmiönä, joka näkyy rakennetussa ympäristössä vuosikymmenten, osittain vuosisatojen ajan. Nikula on lukijajäystävällisesti sisällyttänyt työhönsä myös paikannimi- ja henkilöhakemistot.

Suomalaisessa tutkimuksessa rivitalo rakennustyyppinä on jäänyt sivuun. Rivitalolla tarkoitetaan taloa, jossa on vähintään kolme vierakkain rakennettua asuntoa, ja joihin jokaiseen on käynti maan tasalta. Se edustaa modernia kaupunkirakentamista, joka mahdollisti oman pihan pieneenkin asuntoon. Eurooppalaisittain tarkasteltuna rakennustyyppi on vanha, rivitaloja suunniteltiin alkujaan pääasiassa teollisuuden työväenasunnoiksi. Suomessa rivitalojen syntynyt kietoutuu 1900-luvun alkupuolen ajatus tarjota aiempaa parempaa asumista työväestölle – todellisuudessa teollisuus, sosiaaliviranomaiset ja arkkitehdit suunnittelivat enemmän rivitaloja kuin niitä rakennettiin. Maatalousvaltaisessa maassa omakotitalot vastasivat perinteeseen nojaavaan kysyntään. Kiinnostus talotyyppiin heräsi vasta 1930-luvulla, jolloin muun muassa *Arkkitehti*-lehden päätoimittaja ja suomalaista asutusuunnittelua määrätietoisesti kehittänyt arkkitehti Hilding Ekelund

sekä monet muut keskeiset vaikuttajat nostivat rivitalot pohjoismaisten esimerkkien pohjalta vaihtoehdoksi ratkaista asuntopula maassamme. Rivitalot tarjosivat mahdollisuuden suunnitella minimiasuntoja, mutta niiden rakentaminen lähti nihkeästi liikkeelle ennen toista maailmansotaa.

Sotaa edeltänyt ja sitä seurannut rationalisointi ja standardisointi sekä tyyppitalojen suunnittelu johtivat Suomen sodanjälkeisen asuntopulan ratkaisemiseen pääosin omakotitaloja rakentamalla, joskin rivitalo talotyyppinä oli saavuttamassa arkkitehtien keskuudessa hyväksynnän. Nikula kuvaa tutkimuksessaan tätä kehitystä. 1950-luvulle tultaessa arkkitehtien huomio kiinnittyi yhä enemmän pohjoismaisiin rivitaloratkaisuihin, ei ainoastaan niiden suunnitteluratkaisuihin vaan myös teknisiin uutuuksiin. Norjalaisen insinöörin Olav Selvaagin kehittämää tällaista rakennustapaa sovellettiin jossain määrin meilläkin, vaikka arkkitehtipiireissä häntä pidettiin huomionhakuksena ”häirikkönä”, jonka ajatuksia *Arkkitehti*-lehti ei julkaissut. Tästä huolimatta ympäri Suomea nousi muutamia selvaakitaloja, jotka sittemmin on sisällytetty kaupunkien rakennushistoriallisesti arvokkaiden alueiden luetteloihin ja joista ainakin osan Nikula on tutkimuksessaan jäljittänyt. Myös suomalaiset elementtitekniikkaa hyväkseen käyttäneet yritykset kuten Puutalo Oy suunnittelivat omakotitalojen ohella rivitaloja. Rivitalot olivat näin vakiinnuttamassa paikkaansa osana asuntorakentamista.

Rivitalorakentaminen oli 1940- ja 1950-luvulla hallitsevassa asemassa paitsi teollisuuden myös voimalaitosten uusilla asuinalueilla. Rivitalo vakiintui osaksi hierarkiassa: johto asui omakotitaloissa, ylemmät toimihenkilöt rivitaloissa ja työläiset kerrostaloissa. Nämä alueet muodostavat kiinnostavan osan suomalaisessa ra-

kentamisessa ja arkkitehtuurin kehityksessä. Toki ne ovat aiemmissakin tutkimuksissa tulleet esille tunnetuimpien suomalaisarkkitehtien kuten Alvar Aallon tai Aarne Ervin töiden kuvauksissa, mutta Nikula kokoaa niistä merkittävimmät nyt yksien kansien väliin. Samoin hän tarkastelee vähemmälle huomiolle jääneitä opettajien rivitaloja, jotka nekin pohjaratkaisuisaan heijastelivat yhteiskunnan hierarkkisuuutta.

Rivitalot talotyyppinä nousivat suosioon 1950-luvun lopulla ja 1960-luvulla erityisesti esikaupunkien rakentamisessa, jonne ne sijoituivat uudenaikaisissa asemakaavoissa hallitusti yhdessä kerrostalojen kanssa. Samoihin aikoihin monet pienet kaupungit saivat ensimmäiset varsinaiset rivitaloalueensa. Kaupunki-ihanteiden muutokset vieroittivat suunnittelun pian alkuperäisestä metsäkaupunki-ihanteesta, jonka myötä vapaamuotoiset rivitalo-alueet jäähmettyivät tiukan ruutukaavan sanelemaan verkkoon. Rivitalojen arkkitehtuuri puolestaan käsitti kaiken yläluokkaisen atriumtalon ja kanakoppi-maisena pidetyn sosiaalisen asuntotuotannon väliltä. Rivitalojen innovatiivinen kehittäminen oli kuitenkin hiipunut ja rivitalot miellettiin yhä selvemmin ”köyhän miehen omakotitaloiksi”. Suomalainen rivitalo muuttui näin vaiheittain työväenasunnosta keskiluokan standardikodiksi.

Nikula rikkoo työssään sen vahvan ennakkoluulon, että rivitalot olisivat tylsän sovinnaisia ja arkisen keskiluokkaisia. Hän ei laajassa teoksessaan tyydy käyttämään esimerkkeinä ainoastaan tunnetuimpien arkkitehtien töitä, mikä on arkkitehtuuritutkimuksessa verrat- tain tavanomaista, vaan nostaa esille kansallisessa tutkimuksessa vähemmän tarkasteltujen suunnittelijoiden kohteita. Näin hän tarjoaa tuleville tutkijoille uusia tutkimuspolkuja. Jatkotutkimuksia ajatellen Nikulan runsaat viittaukset

vähemmän tunnettuihin ja läpi-käymättömiin arkistolähteisiin toivon mukaan nekin inspiroivat tutkijakollegoita tarttumaan uusiin tutkimusaiheisiin: suomalaisen rakentamisen tutkimus kun kaipaa kipeästi uusia näkökulmia erityisesti 1900-luvun osalta.

Nikula vyöryttää aineistoa välillä lähes läkähdyttävään tahtiin viitaten rakennustekniikan kehitykseen, asuntopolitiikkaan, asema-kaavoitukseen ja kaupunkisuunnitteluun sekä menneiden yksittäisten suunnitelmien tai rakennuttamisprosessien yksityiskohtiin. Tällainen käsittelytapa on kuitenkin lähes välttämätön, jotta vähemmän tutkittu aihe saataisiin kytkettyä laajaan kontekstiin, sillä rakentaminen ei ole muusta yhteiskunnasta irrallinen ilmiö vaan sen kanssa vuorovaikutuksessa oleva prosessi.

Kirjan kuvitusta on ilahduttavaa katsoa. Nikulan valokuviissa näkyy rivitalojen moninaisuus ja viehätyys, mutta myös ajan muassa tuomat muutokset, joihin Nikula lempeällä kritiikillään välillä viittaakin. Sisäkuvia on niukasti, ehkä Nikula on kunnioittanut asukkaiden yksityisyyttä, mutta toisaalta sisustuksilla ei tämän tutkimuksen kannalta ole merkitystä ja lukuisat pohjapiirroksot avaavat lukijalle alkupe- räiset pohjaratkaisut tavoitteineen. Koteihin ja niiden tarinaan päästään lähinnä Nikulan kenttätyö- matkoillaan tapaamien asukkaiden haastattelujen kautta, jotka tuovat tieteelliseen tekstiin elämän ja asumisen makua.

Tutkimusjulkaisu on Nikulalle tyypilliseen tapaan lähde- teos suomalaisen arkkitehtuurin historiaan, jossa Nikula entistä vahvemmin yhdistää sekä tutkimuksen että havainnollisen, lähes kuvakirjamaisen otteen. Nikula on tuonut työhön mukaan omakohtaisuutta ja inhimillistä tarinaa, kuitenkin osaavan tutkimuksellisen otteensa säilyt- täen. Tällainen näkökulma sopii emeritalle; nuorempi tutkija – pui- sevaa tutkimustraditiota noudatta-

en – karsisi helposti nämä tekstiä elävöittävät osuudet pois. Lähesty- mistapa tuonee kirjalle runsaasti myös niin sanottuja maallikkoluki- joita – tieteen popularisointi on taitavasti hoidettu siis teoksessa itsessään. Kauniisti taitettu teos herättäneek lukijassa kiinnostuksen tutustua esiteltymiin alueisiin, moni löytääkin maininnan itselleen tu- tusta alueesta tai kohteesta. Toi- saalta rivitalojen kehityskertomus- ta lukiessa herää kysymys siitä, miten kaupunkeja on suunniteltu ja suunnitellaan ja erityisesti miten eri käyttäjäryhmät tuossa suunnit- telussa otetaan nykyisin huo- mioon. Tätä näkökulmaa Riitta Ni- kulan inspiroimana tarkastellaan varmaan tulevissa tutkimuksissa- kin.

TKT, FT, DOSENTTI ANU SOIKKELI
OULUN YLIOPISTO

Bad Sillanpää olennaisempi kuin Korpilampi

Sami Outinen: Sosialidemo- kraattien tie kansantalouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakkointiin. Työllisyys sosia- lidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998. Into 2015. 401 s. ISBN 978-952-264-419-0.

Sami Outisen väitöskirja on ansio- kas, koska se käsittelee kotimaisen ja kansainvälisen poliittisen histo- rian ja politiikan tutkimuksen kan- nalta mielenkiintoista ajanjaksoa ja tutkimusongelmaa. Ansiona on pidettävä tekijän paneutumista laajaan kotimaiseen ja kansainväli- seen kirjallisuuteen, monipuoli- seen painettuun alkuperäisaineis- toon ja selkeästi rajattuun, mutta

työläiseen alkuperäisaineistoon. Tekijä on kyennyt paikoitellen osoittamaan aiempien jopa vakii- tuneiden yleispiirteisten tulkinto- jen puutteellisuuden ja tuomaan olennaista uutta tietoa. Esitys on pääosin luotettavaa ja laadukasta tutkimusta.

Oma pitkäaikaiseen tutkimuk- seen pohjaava käsitykseni poliitti- sesta toiminnasta on kovin toisen- lainen kuin tämän väitöskirjan tulkinta. Outinen näkee strategi- sia valintoja ja linjauksia, suuren puolueen kykyä vaikuttaa yhteis- kunnalliseen kehitykseen. Väitös- kirjan tulkinta korostaa yhden keskiuuren ja ajoittain opposi- tiossa olleen puolueen vaikutusta yhteiskunnan, talouden ja työllisyyden kehitykseen. Voimavekto- rin suunta on siis puolueesta yh- teiskuntaan, talouteen ja työllisyy- teen. Eivätkö talouden suhdanne- vaihtelut ja rakennemuutokset maailmalla ja kotimaassa heilutte- le enemmän Suomen puolueita kuin pieni SDP näitä suhdanteita ja rakenteita?

Voi myös epäillä, ettei SDP ollut edes suomalaisessa talous- ja työl- lisyyspolitiikassa niin vaikutusval- tainen, päättäväinen ja vahva kuin tämän väitöskirjan tulkinnat esittä- vät. Esimerkiksi Keskustapuolueen (myöhemmin Suomen keskustan) vahvat sisä-, talous- ja rakennepo- liittiset valta-asetat jäävät tällai- sessa tarkastelussa enemmän tai vähemmän katveeseen. Tekijän ai- heen rajausta voi pitää sikäli ong- elmallisena, että SDP uusi periaa- teohjelmansa puoluekokouksessa vuonna 1999, mikä mainitaan vain ohimennen alaviitteessä työn joh- topäätösluvussa.

Teoksen rakenne on sikäli ong- elmallinen, että pääkäsitteilyluku- ja on vain kolme. Näin itse tekstis- sä olevat käänneet, muutokset ja hienojakoisempi analyysi eivät nouse riittävästi esiin. Outisen an- sioksi on luettava analyysin tark- kuus näiden päälukujen sisällä. Toisaalta tekijä vetelee mutkia suo-

riksi johtopäätösluvussa, tiivistelmässä ja englanninkielisessä abstraktissa.

Tekijä olisi voinut usein rohkeammin ja selkeämmin korostaa niitä tutkimushavaintojaan ja tulkitointiaan, joissa hän perustellusti päätyy uusiin tuloksiin. Olisi ollut kohtuullista, että esimerkiksi minun ja monen muun tulkintoja SDP:n talouspoliittisesta käänteestä keväällä 1977 olisi selkeämmin osoitettu puutteellisiksi. Itse korostin maaliskuussa pidettyä puolue-neuvoston kokousta, kun taas Outinen korostaa perustellusti tammikuun puoluetoimikunnan kaksipäiväistä kokousta Siuntion kylpylässä eli ”Bad Sillanpäässä”, joka on Kalevi Sorsan viittaus vuonna 1959 järjestettyyn Saksan sosialidemokraattien Bad Godesbergin puoluekokoukseen. Bad Godesbergissa SPD hyväksyi puolueohjelman, joka otti etäisyyttä marxilaisuuden dogmeihin ja suhtautui markkinatalouteen myönteisesti.

Tekijä hahmottaa johdantoluvussa melko laveasti tutkimuksellisia ja teoreettisia taustoja ja kysymyksenasetteluja. Kaikkia Outisen asettamia kunnianhimoisia tutkimustehtäviä ei juuri kukaan tutkija kykene yhdessä tutkimuksessa tai tässä tutkimuksessa käytetyn lähdeaineiston pohjalta toteuttamaan. Tekijä onkin ansiokkaasti tyytynyt pääosin olennaisesti niukempaan tutkimuskysymykseen. Hän on keskittynyt SDP:n työllisyyspoliittisen ohjelmavaihtelun, aihepiiriin liittyvän aatteellisen ja ideologisen keskustelun, työllisyys- ja talouspolitiikan konkreettisen suunnittelun ja konkreettisen päätöksenteon kehitykseen ja keskinäisiin jännitteisiin mielenkiintoisella ja hedelmällisellä tavalla.

Teoksessa on tilastoliite, joka täydentää ja luo pohjaa yleispiirteiselle työllisyys-, rakenne- ja talouskehityksen tarkastelulle. Tutkimuksen lähde- ja kirjallisuuspohjasta voi todeta, että laaja kansainvälinen kirjallisuus on muuten käsit-

tääkseni hyvin huomioitu, mutta pidän puutteena sitä, ettei Göran Thernbornin kirjaa *Why Some Peoples are More Unemployed than Others* (1986) ole huomioitu.

Erityisenä ansiona voi pitää sitä, että aivan tutkimuksen loppuvaiheessa ilmestyneet Paavo Lipposen muistelmat ja Erkki Tuomiojan päiväkirjat on otettu huomioon. Puutteena taas on, ettei Tuomiojan vuoden 1980 pamflettia *Vaihtoedottoman demokratian kritiikki* ole lainkaan huomioitu.

SDP:n työllisyys- ja talouspoliittisten kiistojen ajoittaiseen kärjistymiseen olisi saanut lisää tarkkuutta paneutumalla Keijo Liinamaan muistivihkojen päiväkirjamerkintöihin ja pohdintoihin. Käytetystä aineistosta olisi voinut nostaa esiin Tanskan sosialidemokraattien kokemusten, valintojen ja ristiriitojen pohdinnan SDP:n puoluetoimikunnassa 1970-luvun lopulla.

Tutkimuksen kannalta kahdesta talouspoliittisesta oppisuunnasta on uusliberalismi esitelty jo johdantoluvussa tiivistetysti ja selkeästi. Puutteena tosin voi pitää sitä, että oppirakennelmaan olennaisesti kuuluva negatiivinen tulovero tulee esiteltyä vasta paljon myöhemmin käsittelylukujen yhteydessä sivuilla 178–179 ja myöhemmin. Tämä puute voi johtua siitä, ettei uusliberalismin esittely perustu sen omiin pääteoksiin vaan pikemminkin uusliberalismin kriitikoiden kiteytyksiin. Esimerkiksi Milton ja Rose Friedmanin *Free to Choose: a Personal Statement* -teos vuodelta 1980 olisi auttanut kiteytyksen laadinnassa. Keynesiläisyys on toinen talouspoliittinen oppirakennelma, joka on työssä vahvasti esillä. Onkin hämmäntävää, että sen tarkempi kuvaus on kahdessa osassa vasta sivuilla 66 ja 102.

Outisen näkemykseen SDP:n ja SAK:n sosialidemokraattisen ryhmän vahvasta vaikutuksesta Suomen yhteiskuntapolitiikkaan on varmasti osaltaan vaikuttanut se,

että esimerkiksi talousneuvoston pöytäkirjat, komiteamietinnöt ja virkamiesvalmistelun lähdeaineistot ovat jääneet tarkastelussa sivummalle.

Tekijä nostaa mielenkiintoisella tavalla aatteelliseksi ja talouspoliittiseksi käänteeksi SDP:n puoluetoimikunnan Siuntion kylpylässä käymän vaalinalaysin pohjalta tekemät poliittiset johtopäätökset ja uudelleenarviot. Sami Outinen tekee uskottavan ja perustellun tulkinnan olennaisesta käänteestä. Outinen korostaa tietoista toimintaa ja päättäväisyyttä ”Bad Sillanpää” -tulkinnoissaan.

Sami Outisen väitöskirja avaa uusia latuja Suomen poliittisen historian ja suomalaisen sosialidemokratian tutkimukseen. Laaja kotimainen ja kansainvälinen lukeneisuus on yhdistynyt eräiden keskeisten – volyymiltaan hyvin runsaiden – aineistojen perusteelliseen läpikäymiseen. Tämä on tuottanut uusia tietoja ja tulkintoja. On varmaa, että suomenkielitä osaavat Suomen ja Euroopan sosialidemokratian kehitykseen vuosina 1975–1998 paneutuvat tutkijat joutuvat paneutumaan huolellisesti tähän teokseen. Siitä on heille paljon apua ja hyötyä.

FT, YTT, DOSENTTI TAPIO BERGHOLM
HELSINGIN YLIOPISTO,
ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Uusia näkökulmia Bill Clintonin hallintoon

Markus Kantola: Skills and Constraints. Bill Clinton's Presidential Leadership of Entitlement Reform, 1993–1999. Turun yliopisto 2014. 251 s. ISBN 9789512956685.

Bill Clintonista ja hänen presidenttikaudestaan on kirjoitettu lukuisia teoksia. Varsin vähän on kuitenkin historiallisia tutkimuksia hänen yrityksistään uudistaa yhdysvaltalaisen sosiaalipoliitikan korvauskäytäntöihin liittyvää lainsäädäntöä. Ainakaan niitä ei ole tarkasteltu Markus Kantolan tapaan käyttämällä tutkimuksen päämetodina psykologiaa. Tämä on uusi ja innovatiivinen tapa asian tarkasteluun, vaikkakaan ei täydellinen sekään. Kantola kertoo aivan oikein metodologiansa mahdollisuuksista ja rajoituksista, paikoin ehkä liiankin anteeksipyytävästi. Samaan aikaan hän istuttaa Clintonin persoonallisuuden niin vahvasti Stanley Reshoinin psykoanalyttiseen teoriaan (ENEP eli *extra-version, intuition, feeling, and perception*), ettei Clintonin käytäytymiselle voi ajatellaakaan muita selityksiä.

Kantolan tutkimus perustuu laajaan ja monipuoliseen aineistoon, jossa on mukana myös haastatteluja. Tutkimus nojaa enemmän sekundäärisiin kuin alkuperäislähteisiin, mutta tämä on ymmärrettävää, koska Kantola tutkii niin vähän aikaa sitten sattunutta tapahtumaketjua. Sekundäärilähteisiin kuuluu sanoma- ja aikakauslehtiä, muistelmia ja tieteellisiä tutkimuksia, mutta myös ”journalistisia kirjoja”. Kantola käyttää lähteitään hyvin ja perustaa löytönsä niihin. Paikoin olisi

toivonut hieman suurempaa tarkkuutta lähdeviitteisiin, sillä nyt kirjoittaja viittaa usein kokonaiseen kirjaan tai pitkään dokumenttiin, sen sijaan että olisi viitannut yksittäisiin sivuihin.

Kantola esittelee jotkut lähdeidensä kirjoittajat, mutta ei kaikkia. Tämä on yleinen synty suomalaisissa väitöskirjoissa ja muissakin tieteellisissä teoksissa. Markus Kantolan tapauksessa tämä käytäntö tekee lukijan tavallistakin epävarmemmaksi, kun hän ei aina tiedä, onko lainattu henkilö Clintonin hallinnon jäsen, tutkija, ulkopuolinen tarkkailija, vastustaja vai journalisti. En kaipaa pitkiä ja perusteellisia biografiota jokaisesta nimeltä mainitusta, mutta jos kaikista tietäisi kuka kukin on, olisi helpompi arvioida hänen lausuntonsa painoarvoa. Tieto esimerkiksi mahdollisesta Clintonin hallinnon jäsenyydestä antaisi lisäperspektiiviä tällaisen henkilön sanomisille. Kun Kantola kertoo jonkun lähteensä olevan professori, olisi hyvä tietää, minkä alan. Pelkkää uteliaisuutta ei ole tieto siitä, onko kyseinen professori valtiopoliittisen, psykologian vai slaavilaisten kielten professori. Se auttaisi lukijaa arvioimaan professorin lausunnon painavuutta ja asiantuntevuutta kyseisessä asiassa. Tämä on Kantolan työssä poikkeuksellisen tärkeää, koska joitakin lähteitä on käytetty vain kuvaamaan historiallisia tapahtumia, kun taas toiset ovat tärkeitä tukemaan Kantolan analyysia.

Kantola on valinnut neljä tapausta tutkiakseen, kuinka paljon Bill Clintonin kyvykkyys ja taidot ovat vaikuttaneet hänen lainsäädännöllisten aloitteidensa kohtaloon. Kantola on omistanut luvun kullekin tapaukselle ja jakanut luvut sitten lukuisiin alalukuihin. Kukin luku on esitetty hyvin ja antaa lukijalle kuvan siitä, mitä tapahtui ja miten se tapahtui. Kullekin tapaukselle on myös annettu suunnilleen saman verran tilaa, mikä

tekee työstä hyvin tasapainoisen. Ennen tapausten esittelyä ja analyysia, Kantola esittelee tutkimuskysymyksensä varsin selkeästi ja hänen johdantolukunsa luo hyvän katsauksen yhdysvaltalaisen hyvinvointivaltion historiaan. Tyypilliseen väitöskirjojen tapaan se on kuitenkin liian pitkä ja sisältää tutkimuksen kannalta tarpeetonta ja epärelevanttia aineistoa.

Markus Kantolan väitöskirja on erittäin kunnianhimoinen yritys. Tutkija on tehnyt runsaasti työtä, käynyt läpi suuren määrän tutkimusmateriaalia ja tuottanut luetavan ja ymmärrettävän väitöskirjan. Se avaa uusia näkemyksiä Clintonin kykyihin johtajana ja Yhdysvaltain sosiaalipoliittikaan yleisemminkin. Nykyisen presidentin sairausvakuutus uudistuskin saa vähän taustaväriä.

VTT, EMERITUS-PROFESSORI
MARKKU HENRIKSSON
HELSINGIN YLIOPISTO

Ruotsalaisten elokuvien uusi tyttö

Heta Mulari: New Feminisms, Gender Equality and Neoliberalism in Swedish Girl Films 1995–2006. Omakustanne 2015. 273 s.

New Feminisms, Gender Equality and Neoliberalism in Swedish Girl Films 1995–2006 on kulttuurihistorian väitöskirja, joka yhdistää elokuvatutkimusta, sukupuolentutkimusta ja kulttuurintutkimusta. Kirjoittajan sanoin työn päätaivoitteena on Driscollin kirjan *Girls* vaikuttamana tutkia populaarikulttuurin ja kulttuurin teorian leikkauksia ruotsalaisen elokuva-kulttuurin kontekstissa sekä selit-

tää ”uusien tyttöjen” ja ”uusien feminismien” ilmiöiden esiintuloa ruotsalaisissa nuorisotelokuvissa sekä julkisessa keskustelussa (s. 221). Tutkimus samanaikaisesti sekä haastaa angloamerikkalaisvaltaisen feministisen kulttuurintutkimuksen (seuraten Angela McRobbie’n tyttöjen kulttuurintutkimuksen (seuraten Angela McRobbie’n tyttöjen kulttuurintutkimuksen että rakentaa niiden varaan, ja tarkastelee ruotsalaisen tyttöelokuvan välitteistä verkostoa ja sen kehittymistä rinnan feministisen teorian ja keskustelun kanssa. Sellaisena se sijoittuu suhteellisen uuteen ja jatkuvasti kasvavaan tyttö tutkimuksen kenttään ja erityisesti sen pohjoismaiseen osaan.

Väitöskirja lepää hyvässä tasapainossa kolmen tukijalan varassa. Sen analyysissä ja argumentoinnissa yhdistyy kolme osittain päällekkäistä tutkimus- ja keskustelutraditiota: feministinen historiankirjoitus/genealogia ja erityisesti jälkistrukturalistinen lähestymistapa tietoon, valtaan ja subjektiivisuuteen; monitieteinen feministinen tyttö tutkimus; ja nuorisotelokuvia historiallisesta perspektiivistä tarkasteleva tutkimus. Materiaalin keskiössä on 19 elokuvaa, jotka Mulari vakuuttavasti esittelee uutena elokuvan lajityyppinä, *ruotsalaisena tyttö elokuvana*. Väitöskirja etsii vastauksia kolmeen kysymykseen: Millaisia kuvia ja käsityksiä ”uudesta tytöstä” elokuvat ja niiden intertekstit rakensivat? Miten elokuvat ymmärrettiin ja millisiin kehyksiin ne asetettiin lehtiarvosteluissa, feministisissä aikakauslehdissä, tyttöjen aikakauslehdissä ja pedagogisissa julkaisuissa? Miksi tytöt olivat niin tärkeitä kyseisenä aikakautena, ei vain ruotsalaisessa ja kansainvälisessä nuortenelokuvaluotannossa vaan myös keskusteluissa uudesta feminismistä ja postfeminismistä, sukupuolten tasa-arvosta ja uusliberalismista? (s. 18).

Mulari tunnistaa kolme tyttöjen kuvaa: uuden/postfeministi-

sen tytön, tytön sukupuolten välisen tasa-arvon projektien subjektina sekä tytön aktivistina/ulkopuolelle suljettuna hylkiönä. Nämä kolme kysymystä vastaavat kolmea elokuvagenreä, nuorisokomedialla, melodraamaa ja dokumenttia, sekä kolmea teemaa, postfeminismiä, sukupuolten välistä tasa-arvoa ja uusliberalismia. Väitöskirjan ensimmäisen osan kontekstina on jälkistrukturalistisen ja queer-teorian vaikutus feminismiin, median rooli uudessa feminismissä sekä sukupolvilogiikan merkitys. Toisessa osassa puitteina ovat ruotsalaisen hyvinvointivaltion historia, sen juuret sosiaalisessa suunnittelussa sekä ajatus kansankodista, jota globalisaation ja eurooppalaistumisen aikana yhä suuremmassa määrin asuttavat etniset ja kulttuuriset ”toiset”. Kolmas osa tarkastelee uusliberalismin vaikutuksia subjektiivisuuden ja toimeentuloon muokkautumisessa.

Johtopäätökset antavat jossain mielessä ymmärtää, että nämä kolme genreä/kuvaa/diskurssia ovat kronologisia, ja tutkimuksessa on olemassa hienoinen jäykkyyden riski. Tutkimuksen lähestymistapa ja metodi vastustavat kuitenkin merkityksen lukitsemista ja herättävät lukijan huomaamaan, että vaikka ”uusi tyttö” on kulttuurisesti ja historiallisesti erottuva, kyseessä ei ole yksi yhtenäinen, singulaarinen subjekti, joka määrittäisi analysoitavana olevien diskursioiden kautta. Sen sijaan jokainen teema on monitahoinen ja jokainen kuva moninkertainen ja ristiriitainen, niin että ne näyttävät sisältävän ”uuden tytön” lisäksi hänen oman toiseutensa. Ensimmäisessä osassa girlpoweriin sulautunutta postfeminististä tyttöä verrataan uuteen feministiin, joka sekä laajentaa aiempaa feminististä agendaa että hylkää sen, ja on samanaikaisesti sekä keskiluokkainen ja heteroseksuaalinen että työväenluokkainen ja homoseksuaalinen. Toisessa osassa sukupuolten tasa-

arvoa edistävän ohjauksen tarpeessa oleva tyttö on sekä ruotsalainen tyttö, joka on epäonnistunut valtiofeminismin tytär, että äskettäin saapunut muslimi- tai siirtolaistaustainen ”toinen”, joka tarvitsee erityistä (nykyaikaista) ohjausta. Kolmannessa osassa aktivisti on sekä postfeministinen individualistinen uusliberalistinen subjekti että anarkistinen uusliberalismin kriitikko.

Kautta koko väitöskirjan keskeisiä feministisiä seksuaalisuuteen, feminiinisuuden merkitykseen, tekijyyden mahdollisuuteen ja esittämisen monitahoiseen politiikkaan liittyviä kysymyksiä käsitellään moninaisilla ja usein ristiriitaisilla tavoilla. Lukija vakuuttuu siitä, että vuosituhatien vaihteen ruotsalaisissa välitteisissä feministisissä verkostoissa ja populaarikulttuurissa tyttö esiintyi sekä ”uutena” feministisenä subjektina että subjektina, jolla on historia. Tyttö, jonka tulevaisuus oli sekä postfeministinen että poststruktuurialistinen, sekä uhanalainen että voimaantunut. Väitöskirja osoittaa tarkasti määritetyn arkiston intertekstuaalisen lähiluvun ja tiettyyn aikakauden keskittyvän kulttuurihistoriallisen työn arvon. Se nostaa myös esiin sen monimutkaisen ja ristiriitaisen aseman, jossa nuori naiseus edelleen on: samanaikaisesti kriisissä tai uhan alaisena ja eräänlaisena tulevaisuuden lupauksena, josta tulee vahvojen poliittisten ja esittävien panosten ja vaikutusten kohde. Väitöskirja on arvokas lisä kriittiseen naiseuden tutkimukseen.

Niin väitöskirjan vastaväittäjänä kuin myös siinä käsitellyn (elokuvallisen ja feministisen) esittämisen subjektina ja objektina mieleeni nousee ”uuteen tyttöön” liittyvä keskeinen kysymys autonomisen subjektin ambivalentista tilasta. Näyttää siltä, että Mulari haluaa keskittyä enemmän tytön autonomiaan ja yksilöllisyyteen kuin tyttöön minkään yhteisön jäsenenä,

vaikka aineiston perusteella kyseinen tyttö on vanhempien (äitien/ feministien ja isien), opettajien, rakastajien ja ennen kaikkea toisten tyttöjen ympäröimä. Tämä tarkoittaa eron tekoa oletetun "kollektiivisen" feministisen menneisyyden ja välitteisen "individualistisen" nykyisyyden välillä. Tässä väitöskirjassa on paljon tyttöjä, kuten oli tutkittuna aikakautenakin. Jään miettimään, onko tytön singulaari-

suus nimenomaan seurausta niistä diskursseista, jotka tuottivat hänet ja tekivät hänestä ilmiönä ymmärrettävän; niistä diskursseista, jotka ehkä tyttöjen (feministisessä) toiminnassa ilmenevää ruumiillistunutta materiaalisuutta selvemmin ovat tämän väitöskirjan aiheena.

PHD, APULAISPROFESSORI ULRIKA DAHL
SÖDERTÖRNIN YLIOPISTO, RUOTSI

Kannentekijä eläkkeelle

Historiallisen Aikakauskirjan pitkäaikainen kansisuunnittelija ja Historian Ystävien Liiton tiedotuslehden taittaja Heikki Kalliomaa jää tämän numeron myötä eläkkeelle. *Historiallisen Aikakauskirjan* toimitus kiittää hyvästä yhteistyöstä ja toivottaa mukavia ansaittuja eläkepäiviä.